

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет суспільних наук

Кафедра державного управління

«Магістр»

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

Магістерська робота

на тему:

“Поведінкові механізми розробки та реалізації державних політик в Україні”

Виконав: студент VI курсу,
напряму підготовки (спеціальності)
281 «Публічне адміністрування»

Канцир В.В.

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник:

к.е.н., доц. Матвеев Є.Е.

(посада, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Львів – 2019 рік

ЗМІСТ

Анотація.....	3
Вступ.....	5
Розділ 1 Теоретичні основи поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик.....	9
1.1. Зародження механізмів біхевіоризму.....	9
1.2. Розвиток поведінкових механізмів. Ізраїльська школа поведінкової економіки.....	17
1.3. Теорія лібертаріанського патерналізму Р. Талера. Поточний стан розвитку теорій біхевіоризму.....	28
Розділ 2 Застосування поведінкових механізмів при розробці та реалізації державних політик.....	39
2.1. Аналіз державних політик України крізь призму поведінкових механізмів.....	39
2.2. Дослідження доцільності використання механізмів біхевіоризму для розробки та реалізації політик.....	51
2.3. Аналіз морально-етичного аспекту використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик.....	65
Розділ 3 Поведінкові механізми як спосіб покращення ефективності впровадження державних політик в Україні.....	77
3.1. Концептуальні рекомендації використання поведінкових механізмів при розробці та впровадженні політик в Україні.....	77
3.2. Імплементация поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик в Україні.....	85
3.3. Перспективи розвитку поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик в Україні та світі.....	94
Висновки.....	104
Список використаних джерел.....	107
Додатки.....	112

АНОТАЦІЯ

Канцир Владислав Валерійович

Поведінкові механізми розробки та реалізації державних політик в Україні

У магістерській роботі здійснено дослідження науково-методичних основ доречності використання механізмів біхевіоризму у процесах реалізації і розробки державних політик в Україні для підвищення їх ефективності. Актуальність роботи полягає у відсутності подібних досліджень в Україні та потребі модернізації існуючих практик здійснення реалізації та розробки політик в Україні, які не відповідають вимогам часу та є методологічно застарілими. У роботі описано теоретичні основи вивчення поведінкових механізмів та світовий досвід їх використання. Також проведено аналіз щодо доречності застосування поведінкових механізмів при розробці та реалізації державних політик на прикладі 5 українських політик та окремого експерименту. Проаналізовано морально-етичний аспект використання цих механізмів. Крім того, у магістерській роботі надано концептуальні рекомендації використання поведінкових механізмів при розробці та впровадженні політик в Україні, сценарії їх імплементації у політичний цикл, а також перспективи їх розвитку.

Ключові слова: Поведінкові механізми, біхевіоризм, державні політики, розробка та реалізація політик, підштовхування, фреймінг.

ANNOTATION

Kantsyr Vladyslav

Behavioral mechanisms for the development and implementation of state policies in Ukraine

In the master's thesis research has carried out the scientific and methodological basis of the using of behaviourism mechanisms in the processes of implementation and development of state policies in Ukraine to improve their effectiveness. The topicality of the work is based on the absence of such studies in

Ukraine and the need to modernize existing practices for the implementation and development of policies in Ukraine that do not meet the requirements of the time and are methodologically outdated. The paper describes the theoretical foundations for the study of behavioural mechanisms and the world experience of their use. An analysis was also made on the appropriateness of the use of behavioural mechanisms in the development and implementation of state policies on the example of 5 Ukrainian politicians and a separate experiment. The moral and ethical aspect of the use of these mechanisms has also analyzed. In addition, the master's paper provides conceptual recommendations for the using of behavioural mechanisms in the development and implementation of policies in Ukraine, scenarios for their implementation in the political cycle, as well as prospects of their development.

Key words: Behavioral mechanisms, behaviorism, state policies, policy development and implementation, nudging, framing.

ВСТУП

Робота «Поведінкові механізми розробки та реалізації державних політик в Україні» є дослідженням суті поняття поведінкових механізмів та доречності їх практичного застосування у процесах розробки та реалізації державних політик в Україні. Ми припускаємо, що використання механізмів біхевіоризму дозволить підвищити ефективність зазначених процесів, тобто матиме позитивний вплив на український політичний цикл. Для досягнення поставленої мети ми дослідимо теоретичну базу напрацювань біхевіористичної науки, проаналізуємо застосування поведінкових механізмів у розробці і реалізації політик в Україні та світі, а також спроектуємо потенційні способи прикладної інтеграції цих механізмів у роботу державних управлінців. Кожному питанню присвячено окремий розділ цієї роботи.

Актуальність теми та доцільність дослідження полягає у новизні цієї тематики у світі, а також у відсутності широкої фахової дискусії щодо біхевіоризму як ефективного механізму та здійснення чи розробки державних політик в Україні. Існуючі практики здійснення реалізації та розробки політик в Україні не відповідають вимогам часу та є методологічно застарілими. Це у свою чергу гальмує впровадження і розробку важливих реформ та необхідних законодавчих змін. Ми припускаємо, що використання механізмів біхевіоризму може змінити цю ситуацію. Крім того, в Україні відсутня нормативно-правова база яка б могла регулювати використання поведінкових механізмів в політичному циклі держави, а тому актуальним є пропозиція інтеграції механізмів біхевіоризму шляхом одного із запропонованих у роботі сценаріїв (централізованого або децентралізованого). Це також може позитивно вплинути на розв'язання проблеми неефективної розробки та реалізації політик в Україні. Водночас розвинуті країни такі як Великобританія, США, Німеччина та Австрія уже використовують переваги механізмів біхевіоризму підвищуючи ефективність їх державного управління.

Метою роботи є вивчення науково-методичних основ доречності використання механізмів біхевіоризму у процесах реалізації і розробки державних політик в Україні для підвищення їх ефективності.

Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні завдання:

- Проаналізувати наявні теоретичні основи поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик;
- Визначити ключові наукові теорії, що складають основу поведінкових механізмів;
- Виявити приклади українських політик, що містять поведінкові механізми та проаналізувати можливість їх подальшого розвитку;
- Встановити зв'язок між рівнем ефективності державного управління та показниками економічного добробуту;
- Провести дослідження у формі експерименту для підтвердження або спростування висунутої у меті роботи гіпотези;
- Узагальнити морально-етичний аспект використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик розділивши їх на групи;
- Розробити концептуальні рекомендації використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик в Україні;
- Обґрунтувати доцільність використанні централізованого або децентралізованого сценарію імплементації поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик в Україні;
- Удосконалити наявні практики здійснення реалізації та розробки політик в Україні шляхом використання поведінкових механізмів;
- Спрогнозувати потенційно-перспективні галузі для поширення поведінкових механізмів в Україні та світі.

Об'єктом дослідження даної роботи є верхньорівневі процеси розробки та реалізації державних політик в Україні із використанням поведінкових механізмів.

Предметом дослідження даної роботи є розробка і реалізація окремих державних політик України, а саме податкова політика, політика координації міжнародної технічної допомоги, екологічна політика, політика пенсійного забезпечення та антикорупційна політика.

Методами дослідження, що використовуються у роботі є порівняння, абстрагування, аналіз, синтез, аналогія, узагальнення. Специфічними методами є біхевіористичний аналіз крізь призму формули «стимул-реакція», базовий кореляційний аналіз даних, моделювання простої гри (за допомогою теорії ігор), експеримент.

Структура магістерської роботи складається з 3 розділів. Перший розділ «Теоретичні основи поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик» містить три підрозділи: «Зародження механізмів біхевіоризму»; «Розвиток поведінкових механізмів. Ізраїльська школа поведінкової економіки»; «Теорія лібертаріанського патерналізму Р. Талера. Поточний стан розвитку теорій біхевіоризму». У Розділі 1 цієї роботи зокрема йдеться про те, що поведінкові механізми, першочергово утворилися як психологічний інструмент теорії біхевіоризму. У розділі описано теоретичні напрацювання Д. Бостона, Б. Скінера, К. Халла. Р. Коуза. Е. Доунса, Дж. Бьюкенена та М. Олсон. Також, у розділі охарактеризовано наступний етап розвитку поведінкових механізмів окремої течії поведінкової економіки та описано напрацювання Д. Канеман, А.Тверські та Д. Аріелі. Крім того, у розділі окреслено теоретичні здобутки сучасних досліджень поведінкових механізмів, зокрема Р. Талера.

Другий розділ «Застосування поведінкових механізмів при розробці та реалізації державних політик» містить три підрозділи: «Аналіз державних політик України крізь призму поведінкових механізмів»; «Дослідження доцільності використання механізмів біхевіоризму для розробки та реалізації політик»; «Аналіз морально-етичного аспекту використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик». У Розділі 2 цієї роботи наведено аналіз 5 державних політик (податкова політика, політика

координації міжнародної технічної допомоги, екологічна політика, політика пенсійного забезпечення та антикорупційна політика) крізь призму поведінкових механізмів. Також у розділі описано аналіз зв'язку між рівнем ефективності державного управління та показниками економічного добробуту та експеримент внутрішньо-нормативних документів ЦОВВу. Крім того в межах другого розділу проаналізовано морально-етичний аспект використання поведінкових механізмів.

Третій розділ «Поведінкові механізми як спосіб покращення ефективності впровадження державних політик в Україні» містить такі підрозділи: «Концептуальні рекомендації використання поведінкових механізмів при розробці та впровадженні політик в Україні»; «Імплементация поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик в Україні»; «Перспективи розвитку поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик в Україні та світі». У цьому розділі подано концептуальні рекомендації, що допоможуть використовувати державними управліннями механізми біхевіоризму в політичному циклі. Також у розділі надано 2 сценарії імплементации поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик в Україні та визначено оптимальний варіант. Крім того, у третьому розділі описано перспективи розвитку механізмів біхевіоризму та окреслено ключові галузі на які може бути екстрапольовано ці інструменти у майбутньому, як в Україні так і в світі.

Загальна кількість сторінок тексту роботи – 94;

Кількість рисунків – 6;

Кількість таблиць – 6;

Кількість додатків – 7 на 7 сторінках;

Кількість використаних джерел - 81

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОВЕДІНКОВИХ МЕХАНІЗМІВ У РОЗРОБЦІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ПОЛІТИК

1.1. Зародження механізмів біхевіоризму

На сьогодні не існує одностайної думки вчених щодо точного періоду та авторів зародження основ біхевіоризму в теорії прийняття економічних та управлінських рішень. Окрім того не існує уніфікованої поняттєвої системи визначення поведінкових механізмів та їх чітких характеристик. Така невизначеність пов'язана із особливістю теорії біхевіоризму, що полягає у природі структури її методологічного базису, адже дана теорія виникла на межі перетину одразу кількох галузей наук, таких як психологія, економіка та політична наука. Це спричинило різносторонність розвитку теорії на ранніх етапах становлення, а також незалежність її течій, що різнилися не лише в межах окремих наукових механізмів чи дослідницьких шкіл, але й в межах цілих галузей знань від класичної психології до економіки. Крім того слід зауважити, що у даній роботі поняття «поведінкових механізмів» та «механізмів біхевіоризму» розглядатимуться як синонімічні. Однак з історичної точки зору ці поняття виникли в різний час. Відповідно вони мали різне значення, набір характеристик і об'єдналися в єдине визначення лише на етапі становлення теорії поведінкової економіки, у 70-80 роках ХХ століття. Саме тому для подальшого дослідження теоретичних основ поведінкових механізмів в контексті розробки та прийняття реалізації державних політик варто виокремити кілька важливих засадничих принципів, що стосуються визначення рамок та основних понять.

Перш за все варто зауважити, що на ранніх етапах становлення теорії, на початку ХХ століття, біхевіоризм розглядали лише в межах психологічної науки. Засновником «класичного», психологічного біхевіоризму вважають американського психолога Д. Вотсона. Вчений вперше звертається до визначення поняття та рамок біхевіоризму у 1913 році у своїй статті «Psychology as the Behaviorist Views It», яку інколи називають «Маніфестом

біхевіоризму». Зокрема у цій праці автор вперше дає визначення поняття біхевіоризму, яке він характеризує як «Сугубо об'єктивну галузь природничих наук, метою якої є передбачення і контроль людської поведінки» [1]. Крім того автор більш детально окреслив рамки мети теорії, яка за його словами полягає в «передбаченні людської реакції та визначенні першочергових стимулів які її спричинили». Дана наукова праця мала визначний вплив на розвиток психологічної науки. Автор отримав широке визнання і в 1915 році очолив Американську психологічну асоціацію.

Варто також зауважити, що важливу роль на становлення поглядів Д. Вотсона, та його прагнень дослідити природу людської поведінки мав російський фізіолог, лауреат Нобелівської премії І. Павлов, який досліджував природу поведінки та рефлексів тварин, зокрема у експерименті, що сьогодні відомий під назвою «собака Павлова» [2].

Проте, біхевіоризм швидко вичерпав свою аргументацію щодо цілісного пояснення поведінки тварин і людей, яка полягала у простій формулі спричинення реакції живих істот як відповіді на вплив певних стимулів. Наступний важливий етап становлення психологічної теорії біхевіоризму отримав назву необіхевіоризму та зокрема пов'язаний із вченим університету Міннесоти та Гарварду Б. Скіннером. Дослідник, праці якого пізніше отримали узагальнену назву школи радикального біхевіоризму, також починав свої експерименти з дослідження поведінки тварин, втім більшість його наукових робіт описують реакції поведінки людей. Зокрема у роботі «The Behavior of Organisms» вчений вперше представив новий підхід оперантного обумовлення, яке полягало у процесі навчання із підкріпленням певної поведінки шляхом заохочення, або її уникнення шляхом покарання [3]. Цей підхід ліг в основу переважної більшості усіх подальших досліджень природи поведінки людини.

В межах цієї роботи варто звернути особливу увагу на факт того, що саме Б. Скіннер у своїй роботі «Walden Two» [4] описує створення утопічного суспільства, де за допомогою застосування технік біхевіоризму щодо

модифікації поведінки, зокрема оперантного обумовлення, відбувається поліпшення суспільного життя та якості прийняття управлінських рішень, зокрема на рівні реалізації політик. Це було одним із перших прикладів подібної соціальної інженерії механізмами якої виступали поведінкові механізми, тобто техніки біхевіоризму.

Крім цього важливо звернути увагу на працю іншого американського психолога, професора Єльського університету К. Халла, якого також пов'язують із розвитком необіхевіоризму. У своїй статті «Principles of Behavior. An Introduction to Behavior Theory» [5] Халл зосередився на дослідженні поведінки виключно людей. У цій роботі він описує новий підхід теорії навчання, який вводить у класичну формулу біхевіоризму «стимул-реакція» проміжні елементи такі як потреби, сила навичок, цілі, мотивація, тощо. Ця модифікація дозволила більш комплексно розглянути систему людської поведінки та взаємодії індивідуумів в межах соціальних груп. Крім того вчений сформував новий гіпотетико-дедуктивний метод дослідження, що полягав у наступному: «Дотримуючись природничо-наукової моделі, учений-біхевіорист розробляє систему аксіом, або первинних принципів, і використовує їх в якості вихідної умови для формування висновків, за законами формальної логіки, у вигляді гіпотез чи теорем, що стосуються феноменів поведінки. Потім формується оцінка теорії за допомогою перенесення теоретичних висновків безпосередньо в експеримент, в якому можна дослідити, наскільки успішною є теорія, в стінах лабораторії» [6]. Даний метод разом із оперантним обумовленням Б. Скіннера стали методологічною основою для усіх подальших досліджень природи людської поведінки і надали теорії біхевіоризму потужний поштовх до розвитку, і на чому варто особливо наголосити - не лише в межах психологічної науки.

Тому початок 50-х років минулого століття, можна вважати періодом, коли біхевіоризм позбувається статусу профільної психологічної теорії та починає інтегруватися у галузі суміжних суспільних наук. Саме з цього періоду починається поступова трансформація теорії біхевіоризму у

комплексне поняття поведінкових механізмів (визначення якого ми зуміємо сформулювати наприкінці розділу), що пізніше матимуть місце в сферах державного та корпоративного управління, фінансах, економіці, стратегічному плануванні, оборонній політиці тощо.

У галузі суспільних наук, прикладну корисність біхевіоризму одними з перших помітили саме економісти. Однак це стало наслідком більш комплексної проблеми економічної теорії, а саме неможливості «класичної» економіки описати нераціональну поведінку людей і як наслідок управління підприємств, держав та ринків. Поширеною є думка про те, що ця проблема стала більш явною, і як наслідок спричинила «міграцію» механізмів біхевіоризму в економічну теорію лише в 70-80 роках ХХ століття. Цей синтез психології та економіки пізніше отримає назву поведінкової економіки. Однак якщо розглядати біхевіоризм як більш комплексний конструкт та системне явище то прослідкувати науковий дискурс поведінкових механізмів в економіці можна ще на початку 50-х років. Важливо підкреслити, що економісти про яких піде мова ще не використовували термінів біхевіоризму. Як було зазначено вище, вони лише намагалися знайти рішення проблемам ірраціональної поведінки економічних суб'єктів. Проте водночас їх праці стали першоосною для майбутнього зародження поведінкової економіки.

Одним з перших, хто дослідив питання прийняття економічних рішень за межами рамок економічної теорії був британський економіст Р. Коуз. У своїй статті «The Nature of Firm» ще у 1937 році Коуз вводить поняття трансакційних витрат [7], які стали основою для подальшого розвитку аргументації для опису ірраціональної поведінки економічних суб'єктів. До прикладу, не беручи до уваги витрати на ведення переговорів чи одержання необхідної інформації фірми не могли раціонально оцінити своє становище на ринку та як наслідок прийняти правильне рішення. Економічна теорія не володіла інструментами для опису подібної ситуації. Це і спричинило подальші роздуми британського економіста, які пізніше були висвітлені в роботі «The Problem of Social Cost» [8] де дослідник описав зовнішні ефекти

можна універсалізувати за допомогою договору між сторонами, за певних умов, які пізніше отримають назву «теореми Коуза» і стануть свідченням того, що ринок може справитися з будь-якими зовнішніми ефектами. Однак в рамках даної роботи, розглядаючи еволюцію поглядів Р.Коуза слід зазначити, що виявивши та описавши проблеми які не могла вирішити традиційна економічна теорія, економіст вдався до нових методологічних експериментів, тим самим відкривши двері економічної науки для нових механізмів, особливе місце серед яких пізніше посяде біхевіоризм. Розмірковуючи над природою економіки вчений висловив поняття «економіки шкільної дошки», тобто економічної теорії, яка чудово описує проблеми і вирішує їх «на папері», однак повністю бездіє у боротьбі з реальними викликами та практичними задачами.

Інший приклад розвороту фокусу класичної економіки можна знайти в ранніх працях одного з найбільш видатних економістів ХХ століття М. Фрідмана. Зокрема у своїй праці «The Methodology of Positive Economics» американський дослідник зазначає що «Про цінність теорії слід міркувати по точності, широті охоплення та узгодження з реальністю тих прогнозів які вона дає. Кінцева ціль позитивної науки – вироблення теорій чи гіпотез які надаватимуть правильні та значущі прогнози стосовно явищ, яких ми ще не спостерігали» [9]. Тобто М. Фрідман також шукав шляхи покращення економічної теорії в силу обмеженості її інструментарію. Проте, як пізніше покаже час, Фрідман долучився до іншого табору нових економічних досліджень під егідою П. Самуельсона та його математичної школи.

Примітно, що Р.Коуз критикував Фрідмана за таку позицію та зазначав, що «зіштовхнувшись з вибором між теорією, яка робить добрі прогнози, але дає нам мало розуміння, що відбувається і як працює система та теорією, яка дає нам розуміння системи, але прогнозує погано, я оберу останню» [10]. Коуз сформував свої ідеї у серії публічних лекцій, що отримали назву «Ideas, Their Origins and Their Consequence», які він читав в кінці 80-х, коли біхевіоризм та інші методи економічних досліджень, такі як статистичний та математичний

аналізи, вже глибоко інтегрувалися в економічну теорію. Сам дослідник залишався прихильником більш «м'яких», біхевіористичних методів.

В контексті ролі Р. Коуза для розвитку біхевіоризму в економіці, варто підкреслити, що його працями захоплювався один з першовідкривачів поведінкової економіки Р. Талер, доробок якого буде розглянуто в 1.3. підрозділі цієї роботи.

До того ж, Р. Коуз надихнув багатьох своїх колег в Лондонській школі економіки до розширення горизонтів економічної теорії, яка в майбутньому стане одним з головних факторів використання поведінкових механізмів у безпосередній розробці та реалізації державних політик. До прикладу наприкінці 50-х років економісти почали активно виходити за межі їх традиційного наукового дискурсу та досліджувати нові питання суспільних наук, зокрема людську поведінку в контексті прийняття рішень. Так Д. Блек у своїй праці «The Theory of Committees and Elections» [11] направляє інструментарій класичної економічної теорії на дослідження виборів, а саме питання голосу за ті чи інші політичні ідеології кандидатів на виборні позиції. Більше того, економіст не обмежується інструментами «економіки шкільної дошки» та одним з перших використовує методи біхевіоризму для опису вибору «споживачів», тобто виборців, для опису економічних проблем, адже вибори мають прямі наслідки на подальший рух економічної політики держави. Зокрема Д. Блек бере за основу модель поведінки людей шляхом побудови біхевіористичної схеми за типом: стимул – реакція, підкріплюючи свою аргументацію економічним інструментарієм.

Іншим прикладом прикладного «знайомства» біхевіоризму із суспільними вченням, а саме економікою можна вважати роботу Е. Доунса «An Economic Theory of Democracy» [12], у якій автор викладає модель де економічна теорія застосовується у прийнятті політичних рішень.

Крім того, Дж. Бьюкенен та Г. Галлок у своїй праці «The Calculus of Consent» також використовують змішані методи економічних і політичних наук, досліджуючи процес прийняття економічних рішень. Автори

стверджують, що основна мета політиків полягає в отриманні максимуму голосів на виборах, а державних органів у збільшенні штатів та місцевої влади. Тобто виникає базис, який за своєю природою є біхевіористичним, для побудови ідеї, що пізніше отримає назву теорії суспільного вибору, за яку Д. Бьюкенен нагородили Нобелівською премією з економіки. Суть теорії можна сформулювати наступним чином: на ринку дослідник здатен оперувати економічними поняттями попиту та пропозиції. Однак в теорії суспільного вибору ці поняття замінюються різними за своїми вимогам і цілям групам виборців і лобістів з одного боку, і політиків - з іншого [13]. Узагальнюючи можна зауважити, що теорія суспільного вибору є використанням економічних інструментів для розв'язання традиційних проблем політичних наук. Її зміст містить вивчення політичної поведінки. Саме з цієї праці можна рахувати відлік відколи біхевіоризм об'єднав навколо себе не лише економічну проблематику, але й політичну науку.

Теорії суспільного вибору дала потужний поштовх розширенню предмету дослідження економічної науки. Згодом це явище отримає назву «економічного імперіалізму» та означатиме широку інтеграцію економіки в інші галузі та науки. Однак варто зауважити, що однією з першочергових сфер на які розширилися економічна теорія був саме психологічний біхевіоризм, що дарував універсальну методологію дослідження та передбачення поведінки людей. Це мало неабияке значення в контексті подальшої розробки та реалізації державних політик, адже зміна фокусу соціальних досліджень та зростання їх прикладної спрямованості дозволяла використовувати більш якісні методи оцінки прийняття тих чи інших політичних рішень.

Іншим прикладом «прото-поведінкової економіки» можна вважати працю М. Олсона «The Logic of Collective Action» [14]. Дана праця вводить нові кросс-дисциплінарні терміни концентрованих вигод та дифузних витрат. Не вдаючись в деталі теорії, варто зауважити, що дана робота показала роль та вплив малих груп на прийняття політичних рішень та їх успішну «боротьбу» проти більш широко-представленої, але менш активної більшості. В контексті

цього дослідження, дана праця цікава через її вагому роль в подальший розвиток біхевіористичних методів в суспільних науках, зокрема в політичних.

Водночас варто наголосити, що на даному етапі зародження у 40-60 роки ХХ століття, біхевіоризм – як теорія, переважно залишався лише в методологічній основі вищезазначених праць та суспільно-економічних теорій. Категоріальний та понятійний апарат біхевіоризму на той час перебував в царині психології та вкрай рідко використовувався у економічній теорії або політичній науці, окрім базових понять стимулу, поведінки, мотивації, реакції, тощо. Проте, теорія біхевіоризму значно розширила свої рамки та заклала глибокі методологічні зв'язки у ряд суспільних наук, які вибудувалися у окремі поняття, а подекуди й окремі дисципліни, лише у 80-90 роках, про що піде мова нижче.

Традиційні течії в межах власне психологічного біхевіоризму в кінці 60-х років, переживши активну фазу розвитку в 50-х роках, трансформувалися у нові підходи. Зокрема важливу роль у цьому процесі відіграв регулярний випуск журналу «Experimental Analysis of Behavior», що почав видаватися з 1958 року. Провідну роль у розвитку біхевіористичної теорії продовжував займати Скінер, який у 1971 році презентував важливу працю «Beyond Freedom and Dignity» що заперечувала ідею підходу до вільного вибору, як ілюзії.

Крім того важливим етапом розвитку, а точніше переродження психологічної теорії біхевіоризму стала перша критична праця Н. Хомського «Review of Verbal Behavior» [15] у якій він критикував біхевіористичні механізми вже згаданого нами Скінера та закладав основи нової когнітивної теорії, створивши «когнітивну революцію» в галузі гуманітарних наук. Його роботи внесли значний вклад в занепад психологічного біхевіоризму і сприяли зміні основної парадигми американської психології з біхевіористичної на когнітивну.

Нагадуючи факт того, що у даній роботі поняття «поведінкових механізмів» та «механізмів біхевіоризму» розглядатимуться як синонімічні, саме з цього періоду доречно оновити поняття механізмів біхевіоризму, (які до 70-х років містили інструменти для передбачення і контролю людської поведінки, за допомогою досліджень моделі «стимул-реакція» із проміжними елементами у вигляді потреб, сили навичок, цілей тощо) – на більш комплексне поняття поведінкових механізмів, яке буде містити нові техніки та інструменти, про які мова піде нижче. Також варто наголосити, що саме з цього періоду поведінкові механізми втрачають свій прямий зв'язок виключно із психологією, та куди більш впевнено закріплюються в поняттях і методах соціальних наук, зокрема в економіці та політичній науці.

На початку 70-х років біхевіоризм більше не займав панівної ролі у психології. Однак, як ми побачили вище, методи цієї теорії встигли проникнути у інструментарії економіки та політичної науки, а також стати своєрідним «клеєм» для більш практичного та гнучкого синтезу цих дисциплін. Термінологія біхевіоризму так і не дісталася словників політико-економічних наук, проте заклала базис для зародження нової галузі економічних досліджень людської поведінки та прийняття політичних рішень, зокрема в контексті реалізації та розробки державних політик. Піонерами цієї галузі, яка пізніше перетворилася на окрему дисципліну поведінкової економіки стали ізраїльсько-американські психологи та економісти.

1.2. Розвиток поведінкових механізмів. Ізраїльська школа поведінкової економіки.

Подальший розвиток поведінкових механізмів в суспільних науках, таких як економіка у 70-х роках викликав багато скепсису. На противагу домінуючим на той час австрійській та чикагзькій школам економіки, які досліджували маржинальність, корисність та будували складні математичні моделі для вивчення макро- та мікроекономічних явищ – «м'які» поведінкові методи видавалися непереконливими. Глобальні політичні події та економічні

протистояння супердержав вимагали від економістів досліджень глобальних проблем та пошуку відповідних рішень. Презумпція раціональності приймалася як даність та підкріплювалася точними математичними моделями, які описували ті чи інші економічні теорії.

Однак, як ми побачили вище, корінь багатьох економічних проблем полягав в ірраціональності людського вибору, а точніше в його обмеженій раціональності, на яку економісти почали звертати увагу ще у 1950-х роках. Саме обмежена раціональність часто спричиняла похибки в розробці політик та прийнятті важливих рішень на рівні держав. Адже точно спрогнозувати розвиток тих чи інших економічних тенденцій, руху ринків, спадів чи підйомів національних економік складно навіть на сьогодні, враховуючи комплексність системи та величезну кількість змінних факторів, що більшою або меншою мірою впливатимуть та прогноз. Базуючи будь-яку політику на хибних економічних припущеннях державні управлінці не досягнуть поставлених цілей. Це стосується справді будь-яких політик, в тому числі тих, які не мають видимого зв'язку з економікою.

Важливо зауважити, що в рамках цієї роботи під політикою ми розумітимемо комплекс ідей, пропозицій розв'язання проблемних питань, припущень та оцінок, що складають основу для прийняття управлінських рішень в державному управлінні. Це поняття є аналогом англomовного терміну «policy». Водночас в англо-саксонській традиції також існує поняття «politics», що означає діяльність пов'язану безпосередньо із публічною політикою. В українській мові ці поняття мають єдину назву – політика, що часто спричиняє незрозуміння контекстуальних значень цього терміну.

Повертаючись до ірраціональності як базисного припущення поведінкової економіки слід розглянути це поняття більш детально. Вперше термін обмеженої раціональності ввів Г. Саймон у своїй роботі «Models of Man: Social and Rational - Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting» де економіст описував, що більшість людей раціональні лише

частково, і є емоційними або ірраціональними в інших ситуаціях [16]. За цю концепцію Саймон пізніше отримав нобелівську премію з економіки.

Інший нобелівський лауреат В. Сміт у своїй праці «Rationality in Economics: Constructivist and Ecological Forms» розвинув концепцію обмеженої раціональності та сформував підхід екологічної раціональності. Він описував, практичну раціональність, яка полягає у прийнятті рішень відповідно до певних правил, незалежно від контексту. Підхід екологічної раціональності, навпаки, стверджує, що раціональність конкретного рішення залежить від обставин, в яких вона має місце. Те, що вважається раціональним, за певним раціональним вибором, таким чином, не може вважатися раціональним за рахунком «екологічної раціональності», і навпаки [17].

Німецький дослідник Г. Гігерендзер у свою чергу запропонував інший підхід визначення раціональності – практичну раціональність, що апелювала вищезгаданій обмеженій раціональності Саймона та стверджувала, що людська поведінка може бути раціональною лише в середовищах з певними характеристиками, і відповідно для вчинення ірраціональних дій людині необхідно ці характеристики порушити [18].

Серед сучасників найбільш яскравим представником вивчення проблематики раціональності є ізраїльсько-американський економіст та психолог, сучасник ізраїльської школи поведінкових досліджень Д.Аріелі. Більш детально його теорії ми розглянемо в кінці цього підрозділу. Наразі варто зупинитися на його тлумаченні раціональності, яку він вивчає в межах підходу передбачуваної ірраціональності. Центральною роботою, що розкриває ці дослідження є праця Д. Аріелі «Predictable Irrational». У ній вчений характеризує вплив зовнішніх факторів та стимулів, що мають вплив на прийняття ірраціональних рішень. Також дослідник наводить дані емпіричних експериментів, спостережень і аргументацію на користь можливості прогнозування, та як наслідок, управління ірраціональною поведінкою людей.

Як можна побачити, обмежена раціональність отримала багато пояснень та трактувань. Однак також важливо підкреслити, що це поняття досліджувалося економістами за допомогою психологічних інструментів біхевіоризму. Водночас багато психологів навпаки починали досліджувати економічні проблеми, так само беручи за основу теорію біхевіоризму із міждисциплінарними підходами економіко-політичних методів. Це спричинило поєднання не лише дисциплін, але й професій. Психологи-економісти почали розвивати поведінкову економіку. Ці поняття здавалися б дивними у 1960-х, однак наприкінці 1970-х вони вже ставали нормою, а у 80-х роках зайняли надійну нішу в економічній науці.

Саме такими психологами-економістами були Д. Канеман та А. Тверські – найбільш активні «лобісти» просування ідей поведінкової економіки усіх часів. Канеман та Тверські почали будувати свою концепцію на основі припущення, що людською поведінкою керує 2 окремих системи мислення: Система 1, що працює автоматично та швидко і відповідає за прості рішення, та Система 2, що вимагає уваги, концентрації та застосовується для більш складних рішень, в тому числі розрахунків. Ізраїльсько-американські дослідники виявили, що розробка та прийняття будь-яких економічних або політичних рішень так само керується цими двома системами, а тому зрозумівши механізми їх функціонування та характеристики стане можливим покращення ефективності прийняття рішень – від розробки державних політик до купівлі продуктів у магазині.

Тут також важливо виокремити поняття поведінкової економіки, що означає розширення економічних принципів базовими припущеннями, що на прийняття будь-яких рішень впливають психологічні фактори [19]. Крім того на даному етапі необхідно виділити основні методи досліджень у поведінковій економіці, які використовували вчені-біхевіористи для підтвердження або спростування своїх наукових гіпотез. Такими методами є спостереження (в тому числі приховані), опитування (в тому числі паралельні для різних цільових груп та однакові із зміненими адресатами для однієї цільової групи),

експерименти, моделювання (поведінки та архітектури рішень), аналітичний метод (аналіз отриманих даних, робота із статистичними вибірками), дедуктивний та індуктивний методи. Також серед більш вузькопрофільних методів варто згадати психологічні методи дослідження, зокрема метод оперантного обумовлення та гіпотетико-дедуктивний метод.

Саме таким дослідженням займалися вчені протягом 1980-1990 років, провівши сотні експериментів та отримавши достатньо емпіричних доказів доречності використання поведінкових механізмів для покращення ефективності та розуміння природи прийняття рішень. Ключові напрацювання основ ізраїльської школи поведінкової економіки було описано у спільній праці дослідників «Thinking fast and Slow», (яка, щоправда вийшла під авторством Канемана, в силу ранньої смерті А. Тверські). Зокрема у роботі охарактеризовано взаємодію Системи 1 та Системи 2 та їх симбіоз для у процесі прийняття рішень. Зазвичай люди послуговуються функціональними патернами, що дає нам швидка Система 1 та «звертаються за допомогою» до Системи 2 лише за потреби підключення додаткових мозкових ресурсів. Переважно більшість часу цей «союз» працює добре, але час від часу він зіштовхується з обмеженнями роботи Системи 1. Також варто зауважити, що Система 1 керує поведінкою людей 80% часу, і саме вона провокує більшість ірраціональних рішень. Ще однією особливістю Системи 1 є те, що її неможливо «відключити». До прикладу, якщо людина потрапить на іноземний веб-сайт та випадково побачить на екрані слово рідною мовою вона точно прочитає його, навіть не усвідомлюючи цього, (за умови якщо її увага повністю не поглинута іншими явищами).

Питання уваги, між іншим також є актуальним в теорії Канемана-Тверські. Вчені доводять, що увага працює в «автономному режимі» Системи 1 та має обмежені рамки. До прикладу керуючи автомобілем, особі важко паралельно обраховувати математичні дії в думках, це вимагатиме занадто великої долі концентрації, чого не може фізично забезпечити мозок людини. Саме тому у прийнятті рішень люди обирають найменш енергозатратний шлях

вирішення проблеми. Це явище дослідники назвали «законом найменшого спротиву» [20]. Тут важливо також підкреслити, що мислення, як фізіологічний процес вимагає великої кількості енергії, зокрема нервова система споживає найбільше речовини глюкози для свого функціонування. Відповідно мозок схильний не лише йти шляхом найменшого спротиву, але й радо відмовляється «вмикати» Систему 2, що відповідає за прийняття обдуманих та раціональних рішень.

Іншим не менш важливим базисним принципом поведінкової економіки в цілому є розділення індивідів на «гуманів» та «еконів». Гумани, в термінології Канемана, - це особи, що послуговуються емоціями в прийнятті економіко-політичних рішень. Тобто це люди, що піддаються впливу обмеженої раціональності. Екони – це раціональні індивіди, що приймають зважені рішення спродуковані Системою 2, рівень обмеженої раціональності яких мінімальний. Важливим є те, що переважна більшість людей відноситься саме до групи гуманів. Екони ж є продуктом теорії «економіки шкільної дошки» та «рідко трапляються» в реальному світі.

Окрім ізраїльських вчених, питання різностороннього сприйняття однакових речей також вивчав Р. Шепард. У своїй праці «Mind Sights: Original Visual Illusions, Ambiguities and Other Anomalies» [21] дослідник описує ряд візуальних ілюзій, які різні індивіди, в залежності від домінуючої на момент сприйняття Системи, бачили інакше. Крім того у роботі детально описано ряд експериментів із однаковими предметами, що гуманам та еконам могли здаватися різними, що підтверджує припущення про ірраціональність сприйняття не лише інформації для побудови вибору та рішень, але й навколишнього світу загалом.

Описавши засадничі характеристики Системи 1 та 2, А. Тверські та Д. Канеман перейшли до розробки безпосередніх поведінкових механізмів, які описували обмежену раціональність та допомагали керувати цією природньою характеристикою людської поведінки. Одним з таких механізмів є ефект праймінгу, що вказує на біхевіористичні зв'язки між явищами у часі

в розрізі їх впливу один на одного. На прийняття того чи іншого рішення може напряду впливати попередній стимул, при тому він може бути абсолютно непередбачуваним та не пов'язаним із безпосереднім рішенням [22].

Іншим поведінковим механізмом описаним вченими є ефект ореолу, або підвищеної емоційної когерентності. Він полягає у прямому ефекті першого враження від того чи іншого явища на усі наступні пов'язані з ним явища [23]. До прикладу перша оцінка питанню комплексного пакета політичних змін може вплинути на подальшу оцінку усіх інших питань з пакета, навіть якщо вони кардинально відрізнятимуться між собою. Цей термін широко використовувався в психології з часів Б. Скінера та школи необіхевіоризму, втім в повсякденне життя він так і не проникнув, а в інструментарії поведінкових досліджень суспільних наук з'явився в кінці 1980-х. Д. Канеман включив ефект ореолу до більш компліментарного комплексу підвищеної емоційної когерентності що містила також схильність осіб робити швидкі висновки на основі неповних або поверхневих даних. Це явище вчений назвав WYSIATI, що буквально означає «те що ти бачиш, те і є» (з англійської мови: what you see is all there is). Це явище є надзвичайно широко поширеним в сфері прийняття будь-яких рішень.

Крім того в рамках досліджень ізраїльської школи, Канеман та Тверські приділили велику увагу вивченню евристики прийняття рішень. Формальним тлумаченням евристичного методу поведінкових досліджень є таке визначення: це процедура чи установка, що допомагає знайти адекватну, часто неідеальну, відповідь на складні питання прийняття рішень [24]. Окремої уваги заслуговує поведінковий механізм явища евристики афекту. Це поняття означає, що негативне або позитивне ставлення окремого індивіда до тих чи інших речей впливає на прийняття відповідно позитивного або негативного рішення у виборі, що не завжди має прямий зв'язок із об'єктом неприязні. Наприклад, розглядаючи законопроект у якому один з авторів є політичним опонентом особи яка ознайомлюється з документом, ця особа може прийняти негативне рішення щодо голосування «за» чи «проти» нього на розгляді

профільного комітету. Іншим прикладом є те, що політичні вподобання або ідеологічна приналежність індивіда формує його цілісне бачення світу, явищ, процесів, проблем та речей. Комуніст та капіталіст розглядатимуть питання приватної власності з точки зору діаметрально протилежних ідейних приналежностей, що безпосередньо впливатиме на прийняття ними схильного або заперечного рішення щодо подібної політики.

Крім того, авторству Ізраїльської школи поведінкових досліджень часів Канемана-Тверські належить розробка відомого ефекту прив'язки, або якорю. Він означає те, що поведінка та вибір людей перед оцінкою невідомого значення зіштовхується з випадковим числом [25]. Цей ефект важливий при розробці політик та попередній оцінці впливу будь-яких факторів, адже державний управлінець завжди тяжітиме до некоректних суджень завдяки ефекту прив'язки. Проблема може поглибитися, якщо у державного керуючого, що приймає відповідні рішення відсутні дані для спростування або підтвердження тих чи інших припущень. Така практика є доволі поширеною в українських реаліях.

Іншим різновидом поведінкових методів є викривлення доступності [26]. Суть поняття полягає у впливу доступності певних даних, інформації або аргументів на поведінку індивіду. Прикладом цього явища є схильність приймати «політики-реакції» після різкого розкриття певної інформації, як то підвищення превентивних антикорупційних заходів після чергового корупційного скандалу, або перевірка авіперевізників після авікатастрофи. Підступність даного поведінкового ефекту полягає в тому, що він мінімізує системну роботу над реалізацією політик, адже факт падіння літака слабо впливає на середньозважену статистику авіакатастроф і відповідно проводити ревізію стандартів безпеки потрібно на постійній основі, а не лише після явища викривлення доступності.

Крім того цей метод доповнює поняття ілюзії значимості [27], коли тим чи іншим фактам або явищам приписується гіперболізований вплив на кінцевий результат. Наприклад при реалізації нової промислової політики, що

фактично матиме вплив на цілий індустріальний комплекс, політична партія апелюватиме лише до інтересів вузької групи представників металургії. Ця група не є єдиним та кінцевим реципієнтом пропонованої політики. Однак маніпулюючи нею, як найбільш проблемною, ініціатор промислової політики зуміє провести такий закон, завдяки ефекту ілюзії значимості. Загалом, чималу частину напрацювань Ізраїльської школи 80-90 років були також присвячені статистичним вірогідностям, зокрема казуальним стереотипам, проблемам «товстих хвостів» розподілу Гаусса та іншим статистичним упередженням, зупинятися на яких в рамках даного дослідження ми не будемо.

На останок варто також зупинитися на поширеному ефекті рамкування, або фреймінгу [28]. Це поняття означає навмисне фокусування або навпаки абстрагування на тих чи інших фактах, явищах, інформації або даних. Навмисна презентація вигод від впровадження політики культурної реновації цехів закритих попередньо державних підприємств та нехтування фактом втрати роботи тисячами працівників може бути прикладом застосування фреймінгу. Іншим прикладом є зміщення акцентів, коли державний управлінець наголошує на зекономлених коштах від реалізації інфраструктурного проекту будівництва нового транспортного сполучення до міжнародного аеропорту, при цьому зовсім не показуючи результативності та оцінок ефективності впровадження такого проекту.

В цілому, напрацювання цього періоду досліджень Ізраїльської школи не обмежується вищенаведеними поведінковими методами, але ми зупинилися на тих, що мають найбільший вплив на розробку та реалізацію державних політик. Роботи Канемана та Тверські справили значний вплив на розвиток не лише біхевіоризму як течії та економіки як науки, але й розвитку суспільних наук загалом. Це зокрема підтверджує факт отримання Нобелівської премії з економіки Д. Канеманом у 2001 році, яку він по-праву розділив би із А. Тверські, проте на жаль його колега не дожив до того часу, а зазначену відзнаку не вручають посмертно.

Наступником ідей Канемана та Тверські став інший американо-ізраїльський вчений, вже згаданий нами Д. Аріелі із центральною роботою «Predictable Irrational». У своїй праці дослідник зокрема розглядає порівняльний аналіз пропонованих опцій, що полягає у властивості мозку постійно порівнювати доступні пропозиції та прагнути кращого вибору [29]. На перший погляд така біхевіористична практика є нормальною, втім на практиці це часто означає нехтування потенційно прийняттого вибору на користь більш ірраціональних варіантів. Крім Д. Аріелі цю тематику також розглядав вже згаданий нами А. Тверські у спільній з І. Сімонсом статті «Context-Dependent Preferences» [30]. В політичному контексті, приклад такого поведінкового ефекту може означати, що пропонований варіант до прикладу митної політики, яка розв'язує нагальні проблеми відхиляється на доопрацювання, аргументуючи такий вибір необхідністю додаткового подальшого покращення, цим самим відтягуючи вирішення проблеми.

Крім цього, дослідник вивчає вплив збудження на прийняття рішень та емпірично доводить, що збудження підвищує рівень ірраціональності [31]. Також це питання вивчав Дж. Левенштайн к своїй праці «Out of Control: Visceral Influences on Behaviour» [32]. Цей поведінковий метод доречно екстраполювати на оборонну політику, при впровадженні якої, особливо у стані реальної воєнної загрози або бойових дій управлінці можуть тяжіти до більш радикальніших методів. На щастя це відбувається вкрай рідко, завдячуючи механізмам стримування та противаг у системі прийняття рішень від яких залежить життя людей. Втім кореляція збудженого емоційного стану з ірраціональністю є доведеною.

Д. Аріелі у своїй статті «Focusing on a Forgone: How Value Can Appear So Different to Buyers and Sellers» також описує ефект володіння, що характеризується переоціненням вартості та значимості речей до яких особа має особливу емоційну прив'язку [33]. У державній політиці України прикладом цього може бути ліквідація непрацюючих та неефективних державних підприємств (ДП). Зважаючи на відсутність жодної доказової

аргументації на користь подальшого утримання, а також простоту і формалізовану сутність процедури ліквідації, (яка полягає лише у підписі відповідних нормативних розпоряджень) єдиним поясненням зволікання із негайною ліквідацією більш як 200 непрацюючих ДП, які досі отримують державні дотації, може бути саме ефект володіння, що має особливе загострення у певних політичних осіб.

Крім цього вчений досліджує множинність вибору, як поведінковий метод, що має негативний вплив на якість прийняття рішень. Чим більше опцій вибору має індивід – тим складніше йому зробити правильний вибір [34]. Це питання також вивчали Ш. Ієнгар та М. Леппер у статті «When choice is Demotivating: Can one Desire Too Much of Good Thing» [35]. У реаліях України, держави із найбільшим «політичним спамом» у Європі [36], множинність опцій пропонуваніх політик унеможливорює ефективність та якість їх процесуального погодження, доопрацювання та прийняття. До прикладу Закон України «Про альтернативні джерела енергії» [37] до моменту голосування у ВР мав 8 різних варіацій, що створювало високу множинність вибору, та зрештою унеможливило його прийняття з першої спроби.

Варто наголосити, що описані вище поведінкові методи не є єдино формуючими факторами наведених прикладів можливих та реальних сценаріїв їх застосувань. Тим не менше, як показує практика, ці методи подекуди можуть мати доволі суттєвий вплив на процес прийняття політичних рішень, адже незважаючи на розвинуту систему стримувань і противаг, інститутів та загальну комплексність прийняття будь-яких політик – їх схваленням та розробкою досі займаються люди, що притаманні піддаватися обмеженій раціональності.

Яскравим прикладом того як певні поведінкові інструменти застосовують єдино-осібно, та подекуди активно і успішно просувають ірраціональні рішення, є поточна політика президента США Дональда Трампа, який часто послуговується ефектам збудження, фреймінгу, прив'язки, ореолу та евристиці афекту. До прикладу у питаннях зовнішньої політики, зокрема

стосовно Північної Кореї у 2016-17-х роках Д. Трамп часто вживав гостру риторику під впливом ефекту збудження та викривлення доступності, яка на щастя не стала реальністю. Водночас у питаннях зовнішньої торгівлі, під впливом тих самих ефектів викривлення доступності та загальної евристики афекту Д.Трамп домігся розвитку «торгової війни» проти Китаю, що досі має негативні наслідки для світової економіки.

З іншої сторони, на рівні повсякденного життя, поведінкові інструменти та явища описані вище часто мають визначальний вплив, саме тому кінцевим реципієнтам політик, тобто громадянам, необхідно бути обачливими та критично сприймати пропоновані шляхи розв'язання політичних проблем. Адже поведінкові методи можуть не лише описувати поведінку людей та допомагати зрозуміти її краще. Існує комплекс біхевіористичних механізмів, що може впливати на сам процес прийняття тих чи інших рішень. Цей комплекс отримав назву лібертаріанського патерналізму та почав активно досліджуватися в 90-х роках минулого століття американським економістом Р.Талером. Ця модель поведінкових механізмів відкриває великі можливості для підвищення ефективності при розробці та реалізації державних політик. Саме про перспективи та поточний рівень його застосування піде мова нижче.

1.3 Теорія лібертаріанського патерналізму Р. Талера. Поточний стан розвитку теорій біхевіоризму.

Надійно закріпивши біхевіористичні дискурси в соціальних науках та зайнявши серед них центральне місце – поведінкова економіка продовжила розширення свого методологічного інструментарію та теоретичних напрацювань. В контексті вивчення впливу поведінкових механізмів на розробку та реалізацію державних політик, серед інших течій біхевіористичних механізмів варто більш детально зупинитися на теорії лібертаріанського патерналізму, також відомої як «теорія підштовхування» американського економіста Р. Талера. Дана теорія, поруч із напрацюваннями Ізраїльської школи поведінкової економіки, впевнено займає ключове місце в

царині біхевіористичних механізмів суспільних наук. Це серед іншого підтверджує факт того, що її автор отримав Нобелівську премію з економіки у 2017 році.

Р. Талер будує свою модель починаючи із введення чітко окресленого терміну Архітектура вибору, ким є особа яка відповідає за організацію контексту в якому люди приймають рішення. Тобто як бачимо, вчений одразу зміщує фокус із досліджень самої поведінки та прийняття рішень до шляхів впливу на саму поведінку та рішення. Саме в цьому і полягає основна ідея поняття лібертаріанського патерналізму. Доречно описати кожен складову цього поняття окремо. Так, у механізмі цієї теорії лібертаріанська складова поведінкових стратегій вказуватиме, що люди вільні робити те, що їм до вподоби, і відмовлятися від небажаних заходів регулювання якщо вони того хочуть. Патерналістська складова визнає законним намагання архітекторів вибору впливати на поведінку людей таким чином, щоб покращити їх життя. Ці базисні поняття, як і сама теорія викладені у праці Р. Талера «Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness» [38].

Окресливши поняття лібертаріанського патерналізму варто також наголосити на терміні його основного інструменту, а саме «поштовху» або «підштовхування», під яким ми розумітимемо будь-який аспект архітектури вибору, який змінює поведінку людей у передбачуваний спосіб, не забороняючи жодних варіантів і жодним чином не змінюючи їхніх економічних або політичних стимулів [39]. Поштовхом є таке втручання в поведінку особи та її вибір, якого можна легко уникнути та від якого вона може відмовитися. Підштовхування не є наказом, та залишає за особою право змінити свій вибір.

Американський економіст також використовує припущення та вже описані нами методи Ізраїльської школи економіки, зокрема інструменти фреймінгу, ефекту прив'язки, евристики афекту, доступності та репрезентативності даних й інформації. Дослідник також опирається на поняття Системи 1 та, які він, однак, називає Автоматичною (Система 1) та

Рефлекторною (Система 2), а також розподілу осіб на гуманів та еконів. Проте, Талер продовжує розвиток зазначеного інструментарію та підсилює їх новими результатами досліджень та прикладними прикладами.

Одним з нових напрацювань теорії лібертаріанського патерналізму є поширення ефекту маси, що в загальному означає слідування індивіда загально соціальним тенденціям. Талер наводить приклади цього явища, зокрема на академічну успішність студентів впливатиме успішність (або неуспішність) їх однокурсників. Також, на одного з трьох федеральних суддів США впливало те, як проголосують 2 інших його колег – так при розподілі 1 представник демократичної партії та 2 представники республіканців, демократ голосував за консервативні рішення, що не притаманні ідеологічному спрямуванню його політичної сили. Аналогічна ситуація спостерігалася і у зворотному розподілі – 2 судді демократи та 1 суддя республіканець. Прикладом з українських політичних реалій може бути розподіл коаліційних голосів при голосуванні за ті чи інші законопроекти. На голосування членів українського парламенту часто впливає розподіл голосів їх колег, часто політичних опонентів, що спричиняє ідеологічну розбіжність між задекларованими політичними вподобаннями та реальним голосуванням за ті чи інші рішення.

В межах лібертаріанського патерналізму Талер також звертається до явища «ефекту прожектора», що було досліджено іншим американським вченим Т. Гіловичем разом із В. Медвеч та К. Савітські у статті «The Spotlight effect in Social Judgement: An Egocentric Bias in Estimates of the Saliency of One's Own Actions and Appearance» [40]. Суть ефекту полягає в тому, що люди звертають на інших індивідів набагато менше уваги, ніж здається. Це було доведено шляхом численних ітерацій спеціально розробленого експерименту із зображенням начебто популярного співака на футболці та реакцією на неї. Згідно експерименту було доведено, що особи схильні оцінювати власну значимість в межах 47%, тоді як реальне значення складає не більше 21%. В розрізі цього дослідження, це може означати, що при розробці політик, не

лише евристика афекту чи ефект доступності викривляє сприйняття об'єктивної реальності у державного управлінця – імплементація політики, але й ефект прожектора. Так політична особа може переоцінити соціальну зацікавленість певною політикою, винести її на голосування у невдалий час та, як наслідок, провалити її прийняття. З іншої сторони, вдала оцінка ефекту прожектора, а саме врахування принаймні 20% похибки в оцінці зацікавленості у політиці – допоможе збільшити реальні шанси її прийняття.

Розвиваючи можливості застосування вже згаданого нами «закону найменшого спротиву», Р. Талер описує використання опцій за замовчуванням. Особи радо сприймають коли «половину» вибору уже зроблено за них через закон найменшого спротиву. Саме цю особливість мозку часто використовують при наданні послуг, які за замовчуванням містять додаткові речі, наприклад квиток із включеним напоєм, або ланчем (за додаткову плату). В розрізі політик це може бути використано шляхом включення у велику директивну політику питань, що прямо її не стосуються, але можуть вплинути на інші сфери, де прийняття окремих політичних рішень не на часі та як наслідок не буде успішним. Такий сценарій розвитку подій має під собою маніпулятивну складову та може бути використаним задля негативних цілей. Іншим прикладом може бути включення певної цільової групи у політику без їх прямої згоди. Така група може добровільно покинути нові «правила гри», однак при запуску певної політики, наприклад пенсійного забезпечення, певна група, наприклад працівники, уже ставатимуть її учасниками, до моменту виходу.

Окремої уваги в межах теорії лібертаріанського патерналізму також заслуговує явище «помилки після завершення», яке М. Бірн та С. Бовеїр дослідили у своїй статті «A Working Memory Model of Common Procedural Error» [41]. Суть помилки після завершення полягає у тому, що виконавши основне завдання особи схильні забувати завершити дію, що часто складається із кількох завершальних операцій дрібнішого характеру. Повсякденним прикладом цього може бути факт забуття картки у банкоматі, коли індивід

провівши відповідну транзакцію та завершивши «внутрішнє» завдання закінчує і саму операцію, не виконавши її до кінця фактично. Ця на перший погляд дріб'язкова та очевидна особливість мозку відіграє свою роль у процесі реалізації політик, особливо тих, які пройшли складний шлях розробки та ухвалення. Прикладом цього може бути Закон України «Про Приватизацію» [42] який так і не зуміли інституційно реалізувати, після більш як 1 річної процедури розробки та схвалення. Державні управлінці сфокусували усі ресурси на процесі розробки законопроекту, повністю проігнорували очевидну неможливість його швидкої імплементації, в тому числі через явище власної помилки після завершення, що мала місце поруч з іншими факторами.

Р. Талер структурує свою поведінкову модель згідно необхідних принципів вдалої архітектури вибору, яка складається з: стимулів, розуміння зіставлення, опцій за замовчуванням, надання зворотного зв'язку, очікуваних помилок та структурування складного вибору [43]. Саме цей комплекс складових і формує повноцінний інструмент підштовхування. За умови повної наявності зазначених принципів, архітектор може «запрограмувати» особу на прийняття того чи іншого рішення, при цьому не втручаючись у волю самої людини. Це можуть використовувати політичні управлінці з метою підвищення рівня реалізації своїх політик.

До прикладу, вдале підштовхування реформи публічних закупівель [44] України в 2015-16 роках, що містило потужні стимули та гостру необхідність прийняття політики через суттєву корупційну складову попередньої системи; розуміння та зіставлення, яке полягало у глибокому аналізі найкращих практик та порівняльній характеристиці світового досвіду; застосування зворотного зв'язку від торгових майданчиків-учасників нової системи публічних закупівель; опцією по-замовчуванню стало автоматичне включення усіх надпорогових торгів виключно через новостворену платформу Прозорро; усвідомлення очікуваних помилок та ризиків, які переважно полягали у розумінні переоціненні політичної готовності приймати рішення швидко та

беззаперечно; використання структурування складного вибору майбутніх користувачів, та формування зрозумілих алгоритмів взаємодії із системою та «user-friendly» інтерфейсу. Усі ці чинники дозволили створити одну з найбільш вдалих та потужних реформ періоду 2014-2019 років. Інструмент підштовхування, складові якого застосовувалися на різних етапах розвитку політики та сформувалися в єдиний комплекс поведінкових механізмів дозволив реформі досягти головної мети – без труднощів заохотити споживачів користуватися нею. Додаючи до цього ефективне мережеве управління проектом та потужну команду в цілому, ми отримуємо одну з найбільш досконалих систем державних закупівель у світі [45] та чудовий продукт державного сектору України.

Іншим вдалим прикладом може бути прийняття Закону захисту пенсійних накопичень Конгресом США у 2006 році, що пропонує роботодавцям стимул збалансувати внески працівників, автоматично приєднувати їх до пенсійного плану та автоматично збільшувати розмір їх внесків протягом певного часу. Факт того, що роботодавець звільняється від накопичувального регулювання є чудовим стимулом цієї політики.

Крім того, у Новій Зеландії також використали поведінкові механізми лібертаріанського патерналізму у пенсійних схемах якими керує безпосередньо держава, завдяки програмі KiwiSaver [46]. Особи отримували стимули у вигляді винагород, що заохочувало їх приєднуватися до цієї пенсійної програми. Такою винагородою зокрема була початкова субсидія. Втім, з точки зору підштовхування, найцікавішим у цій політиці був факт того, що уряд автоматично зарахував усіх громадян до цього плану. Тобто будь-хто міг покинути такий план за бажанням, однак опцією по-замовчуванню було автоматичне доєднання. Подібну модель автоматичного приєднання до державних пенсійних схем, із використанням поведінкових механізмів також було використано у Великій Британії для залученості у Державну програму пенсійних накопичень NPSS. Таке підштовхування суттєво підвищило

загальний рівень залученості новозеландських громадян до державної схеми пенсійного забезпечення.

Також широковідомими є приклади використання підштовхувань для збільшення кількості добровільних донорів органів. Використовуючи презумпцію згоди, або іншими словами опцію за-замовчуванням, що передбачатиме добровільну згоду на трансплантацію органів у випадку раптової смерті уряди країн суттєво підвищують рівень порятунку життя людей, що потребують пересадки. Так, у Австрії, де опцією за-замовчуванням є згода – майже кожен громадянин (99%) готовий стати донором у випадку раптової загибелі. Натомість у Німеччині, де варто підтвердити таку згоду, цей рівень складає 12% від громадян [47]. Аналогічні приклади існують у США, де певні штати, такі як Іллінойс, використовують подібну до австрійської модель цим самим рятуючи тисячі життів.

Іншим прикладом використання поведінкових механізмів у реалізації політик є Естонський досвід. У цій країні порушникам правил дорожнього руху, зокрема тим хто перевищував швидкість, до листів із квитанціями на оплату штрафів місцеві управління поліції прикріплювали оголошення про донорство органів [48]. Наразі ще не було проведено кількісної оцінки ефективності введення цього поведінкового інструменту, однак прогнозується зменшення кількостей подібних порушень, в силу зміни поведінкового сприйняття наслідків власних дій.

Не лише локальні політики мають широкі перспективи використання поведінкових механізмів лібертаріанського патерналізму. Лідери держав при розробці глобальних політик, як до прикладу політики щодо боротьби зі зміною клімату, також можуть застосовувати елементи механізму підштовхування задля підвищення ефективності їх реалізації. Використання принципу зворотного зв'язку від екологічних наслідків дій допоможе забруднювачам, тобто усім людям, більш усвідомлено споживати та використовувати ресурси. При цьому традиційна директивна модель управління уряду, що передбачає імперативні норми регулювання, в даному

випадку забруднення не є ефективною. Особи не сприйматимуть закликів уряду скоротити своє споживання, або початку сортування відходів, лише через те, що про це їх просить вищий політичний орган. Натомість формулювання моделі, при якій буде присутнє усвідомлення зворотного зв'язку зробить політику ефективнішою. Зокрема накладання штрафів та податків на порушників, більш відомі під загальною назвою «carbon tax» (податок на парниковий газ) є прикладом використання біхевіористичного стимулювання. Крім того, система обмеження на викиди та формування квот (cap-and-trade) також є вдалим використанням стимулювання до раціональнішого використання та споживання обмежених ресурсів. Ці два механізми підтримують економісти та екологи і на щастя підхід cap-and-trade був закладений в основу головної міжнародної угоди, що вносить парникові викиди – Парижської декларації 2015 року. Водночас застосування carbon tax наразі не включено в жодну глобальну політику у сфері захисту довкілля.

Крім цього уряди країн можуть створити певний інвентаризаційний список парникових газів із переліком найбільших забруднювачів та вимагати розкривати об'єми викидів. Подібну модель уже тестують у Китаї, щоправда, її ініціатором наразі виступають громадські організації, а не уряд. У свою чергу Японія планує маркувати товари вказуючи скільки парникових газів було викинуто для їх виготовлення, щоб надати більше уваги екологічним проблемам.

Наостанок слід розглянути перспективу подальшого застосування поведінкових механізмів у екологічній політиці. К. Томпсон вивчає досвід компаній, що зуміли за допомогою поштовхів заохотити своїх працівників економити енергію. Найбільш показовим є застосування «екологічної кульки» компанією Southern California Edison. Ця компанія вичерпавши традиційні способи закликів скоротити використання енергії через електронну пошту обладнала робочі місця працівників спеціальними індикаторами, що світяться зеленим та червоним кольором. При надмірному використанні енергії індикатор подає червоний сигнал. Внормоване використання знаменується

зеленим світлом. Використавши цю модель компанії вдалося скоротити споживання енергії на 40% в години пік [49]. Як зазначив К. Томпсон «Найбільша проблема в тому, що енергія невидима, а отже люди не знають коли її витрачають. Екологічні кульки показують це».

Ці та інші приклади застосування моделі підштовхування, що є центральним інструментом лібертаріанського патерналізму показують доречність її використання для підвищення ефективності розробки та реалізації державних політик на практиці. Без сумніву можна зауважити, що дана біхевіористична теорія наразі є центральною течією розвитку поведінкових механізмів у контексті покращення державних політик. Провівши ряд досліджень Р. Талер та команда його колег зуміли вибудувати ефективну модель, яку уже «взяли на озброєння» уряди багатьох країн, зокрема США, Німеччини, Нової Зеландії, Великобританії, Швеції, Австрії, Естонії. Сам економіст став ключовим консультантом створення департаменту поведінкового інсайту британського уряду партії консерваторів часів прем'єрства Д. Камерона у (2010-2016 рр).

Однак, теорію лібертаріанського патерналізму часто піддають критиці. Основним аргументом є питання втручання у волю громадян та моральний аспект підштовхування. Критики зазначають, що держава не має права втручатися у поведінку людей та виступати ключовим архітектором вибору. Ми зупинимося детальніше на моральному аспекті використання поведінкових механізмів у Розділі 3, цієї роботи, де також проаналізуємо негативні приклади застосування поведінкових інструментів в корисливих цілях політиків або з метою політики експансії та імперського домінування певних держав.

Наразі, розглянувши історію становлення та розвитку поведінкових механізмів: від суто психологічного біхевіоризму до комплексної теорії поведінкової економіки, ми можемо зрештою сформулювати їх поняття. Базуючись на вищевикладеному матеріалі Розділу 1 цієї роботи, під поведінковими механізмами в рамках даного дослідження ми розумітимемо

комплекс біхевіористичних інструментів, що можуть бути використані для підвищення ефективності реалізації та розробки державних політик. Саме на таких інструментах було зосереджено увагу в межах розділу, а саме на багатьох напрацюваннях ізраїльської школи поведінкових досліджень (ефекти привязки, фреймінгу, праймінгу, закону найменшого спротиву, різного типу евристик тощо) та теорії лібертаріанського патерналізму, ключовим елементом якої є інструмент підштовхування (що складається з стимулів, розуміння зіставлення, опцій за замовчуванням, надання зворотного зв'язку, очікуваних помилок та структурування складного вибору). Саме комплекс методів цих поведінкових течій і складатиме базис подальшого дослідження використання біхевіористичних механізмів для розробки та реалізації українських політик.

Висновки до розділу

Отже, поведінкові механізми, як методологічний інструмент для досліджень, мають крос-дисциплінарне використання та формувалися під впливом різних наук протягом періоду свого становлення.

Як було описано у Розділі 1 цієї роботи – поведінкові механізми першочергово утворилися як психологічний інструмент теорії біхевіоризму, в межах формули «стимул-реакція». Ряд американських вчених-психологів досліджували прикладне застосування механізмів теорії біхевіоризму до поведінки людей, а саме її моделювання та прогнозування. Серед найбільш визначних представників психологічної теорії біхевіоризму можна зокрема виокремити Д. Бостона, Б. Скінера, К. Халла.

У 50-х роках ХХ століття поведінкові механізми поступово почали інтегруватися у соціальні науки, перш за все в царину економіки. Першопроходцями відходу від класичної економічної теорії на користь альтернативних методів дослідження, зокрема поведінкових, були представники Лондонської школи економіки, в першу чергу Р. Коуз.

Піонерами дослідження поведінкових механізмів в політичних науках в 60-70-х роках були вчені Е. Доунс, Дж. Бьюкенен та М. Олсон.

У 80-х роках ХХ століття поведінкові механізми надійно закріпилися в інструментарії економічної науки та сформували окрему течію поведінкової економіки. В розрізі дослідження поведінкових механізмів для розробки та реалізації державних політик найбільш релевантними є напрацювання Ізраїльської школи поведінкових досліджень. Видатними представниками цієї наукової школи є Д. Канеман, А.Тверські та Д. Аріелі. Серед ключових напрацювань Ізраїльської школи можна виділити вивчення ефектів фреймінгу, привязки, праймінгу, закону найменшого спротиву, різного типу евристик тощо.

Сучасними дослідженнями поведінкових механізмів займаються послідовники теорії лібертаріанського патерналізму, що була розроблена Р. Талером. Головним інструментом даної теорії є підштовхування, що складається з стимулів, надання зворотного зв'язку, очікуваних помилок та структурування складного вибору, розуміння зіставлення, опцій за замовчуванням. Дана група поведінкових механізмів є найбільш поширеною і має багато прикладів використання у світі, зокрема в США, Великобританії та Новій Зеландії.

РОЗДІЛ 2

ЗАСТОСУВАННЯ ПОВЕДІНКОВИХ МЕХАНІЗМІВ ПРИ РОЗРОБЦІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ПОЛІТИК

2.1 Аналіз державних політик України крізь призму поведінкових механізмів

Ознайомившись з теоретичними основами поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик ми можемо перейти до аналізу їх застосування на прикладах реальних та діючих політик України. У даному аналізі буде виявлено наскільки поведінкові механізми застосовувалися при розробці та застосовуються при реалізації тих чи інших політик. В силу того, що поведінковий дискурс в аналізі української політики є фактично відсутнім (так само як і в аналізі економічних явищ) ми проілюструємо його застосовуючи вже знайому у світовій практиці термінологію (описану у Розділі 1 цієї роботи), однак ще не звичну для українських соціально-політичних реалій.

Для початку розглянемо приклади адміністративних нормативних актів, тобто таких де кінцевим бенефіціаром політики є безпосередньо особа, що звертається до держави за отриманням певних послуг. Звісно споживачем будь якої політики є передовсім громадяни, однак в певних типах державних політик це виражено більшою мірою. Це передусім адміністративні послуги в найрізноманітніших проявах, що в загальному регулюються Законом України «Про адміністративні послуги». Згідно Закону адміністративними послугами є результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [50]. Саме у точці контакту особи та держави де відбувається отримання адміністративної послуги біхевіористичні механізми можуть значно покращити цей процес, і як наслідок ефективність тієї чи іншої адміністративної політики. Також характеристикою багатьох подібних політик України є наявність електронних сервісів, що містять «запобіжники»

проти потенційних виявів обмеженої раціональності та вдало інтегрують у свій функціонал поведінкові інструменти.

2.1.1. Аналіз політики координації міжнародної технічної допомоги в Україні

Проаналізуємо нетипову політику, що регулює питання міжнародної технічної допомоги, тобто безповоротної допомоги донорських коштів, які надходять в Україну від міжнародних партнерів. Дана політика регулюється Постановою КМУ № 153 «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» [51]. По своїй суті, ця на перший погляд віддалена від надання послуг політика, все ж є адміністративною. Зокрема процес реєстрації проекту міжнародної технічної допомоги (МТД), що передбачає звільнення донора від податкових зборів є послугою, що надає держава. Ця політика також підпадає під дію ЗУ «Про адміністративні послуги». Не вдаючись у деталі варто лише зауважити, що для реєстрації проекту МТД необхідно зібрати ряд документів та пройти відповідну процедуру в Мінекономрозвитку, після чого проект отримує реєстраційну картку, що є офіційним підтвердженням його легальності та передумовою для звільнення від податків на купівлю товарів чи послуг, передбачених у плані закупівель того чи іншого проекту МТД.

Ефективність зазначеної процедури є низькою через бюрократизованість процесів та неможливість (в силу корупційних ризиків) позбутися частини обов'язкових для реєстрації документів. Тому застосування поведінкових механізмів для даної політики є доречним, адже передбачає підвищення її якості та розуміння споживачами. Зокрема використовуючи інструмент підштовхування школи лібертаріанського патерналізму Р. Талера ми зуміємо покращити елементи даної політики, а саме реєстрацію проектів МТД. Першим кроком має стати виведення цього процесу із невідомої площини у онлайн середовище. Це уже відбулося завдяки створенню єдиного порталу координації міжнародної технічної допомоги ProAID [52]. Портал

передбачає можливість реєстрації проектів МТД онлайн. При такій реєстрації уже закладено правильну архітектуру вибору. Наприклад, передбачено ряд опцій за замовчуванням, а саме включення в реєстраційну заявку усіх можливих додаткових функцій про які не завжди знають ініціатори реєстрації проекту, таких як можливість додаткових пільг. Крім того реєстраційна заявка використовує метод структурування складного вибору, шляхом автоматичних підказок у процесі вибору бенефіціару проекту, виконавця або ж прикріплення необхідних документів. У майбутньому також передбачається інтеграція функції надання зворотного зв'язку та зіставлення пропонованого вибору, що показуватиме наскільки швидше вдалося зареєструвати проект за допомогою порталу ProAID у порівнянні із «класичною паперовою процедурою». Тобто ініціатор реєстрації отримуватиме електронного листа із зазначенням зекономленого часу. Передбачається, що це стимулюватиме споживачів даної політики використовувати онлайн-портал, чим самим наповнюючи його базу реальними даними для аналітики та полегшуючи свою взаємодію із державою в розрізі реєстрації проекту МТД. Зіставлення вибору також використовуватися при перереєстрації проекту, коли ініціатор одразу бачитиме скільки часу він може зберегти завдяки використанню онлайн-майданчика. Крім того, наразі ведуться обговорення щодо введення спеціально спрощеної процедури пришвидшеної перевірки прикріпленої документації для реєстрації, що так само поведінково стимулюватиме споживачів до вірного вибору користування онлайн сервісами.

Подібна архітектура вибору дозволить не лише скоротити час, але й підвищити ефективність політики в цілому, адже запити на реєстрацію опрацьовуватимуться швидше всередині органу. Навіть більше, завдяки такому вибору, Мінекономрозвитку, як координуючий орган, отримуватиме більше статистичних даних для подальшої аналітики. Це в свою чергу допомагатиме у прийнятті управлінських рішень на рівні засідань Кабінету міністрів України при розподілі бюджетних коштів, (адже часто МТД доповнює певні державні функції). Краща аналітика та розуміння ситуації

дозволить ліпше використовувати механізм 3-х річного бюджетного планування, і як наслідок більш ефективно розпоряджатися державними фінансовими ресурсами.

2.1.2. Аналіз антикорупційної політики декларування статків та майна в Україні

Наступним зразком для аналізу застосування поведінкових механізмів є приклад директивної політики, що вносить одне з найбільш проблемних питань українського сьогодення – корупцію. Мова піде про антикорупційну політику декларування статків державними службовцями, що регулюється Законом України про «Про засади запобігання і протидії корупції» який визначає основні засади запобігання і протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень збитків, шкоди, поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави [53]. Дане питання є вкрай гострим в українській культурі корупційного консенсусу, і багато попередніх спроб боротьби із корупцією прямими заборонами не приносили значних успіхів. Окрема політика запобігання корупції існувала ще з 2013 року, однак ряд інших антикорупційних політик приймався і реалізовувався ще з 1990-х років. Антикорупційна модель року не містила поведінкових механізмів до моменту запуску онлайн-ресурсу Єдиного порталу реєстру майна державних службовців Національним агентством з питань протидії корупції (НАЗК) у 2016 році [54]. Відповідні зміни до профільної політики було прийнято на засіданні ВРУ. Зазначений портал передбачає подання щорічних декларацій про доходи, їх перевірку органами НАЗК та є публічно відкритою інформаційною системою використання якої є обов'язковою для усіх декларантів. До прийняття цієї політики – подання декларацій було бюрократично обтяжливим, а їх перевірка дуже низько ефективною.

В рамках даної роботи розглянемо закладені у дану політику поведінкові механізми. Наявність зворотного зв'язку, одного з інструментів лібертаріанського патерналізму, є одним з основних механізмів, що суттєво підвищив ефективність зазначеної політики. Тепер декларанти можуть одразу бачити статус проходження перевірки їх декларацій відповідними органами НАЗК, за допомогою єдиного порталу. До того ж політика містить чітку систему оцінки за допомогою нарахування балів. Набравши більше, за встановлену для відповідних посад державної служби, кількість штрафних балів (від 1200 до 1500) декларант проходить більш глибоку перевірку, зокрема у контексті зіставлення реального рівня життя із задекларованою інформацією. Зворотний зв'язок прослідковується майже на всіх етапах заповнення та перевірки декларації, за яким можна в режимі реального часу спостерігати у своєму особистому кабінеті. Це слугує потужним стимулом для користувачів, адже вони наочно побачили те, про що раніше могли лише здогадуватися.

Іншим поведінковим інструментом наявним у політиці є прозора система структурування складного вибору. Процес подання декларацій є довгим і непростим. Втім з 2016 року у декларантів є можливість заповнювати декларацію поступово, зберігаючи попередні частини та наповнюючи нові. Саму декларацію зручно розділили на частини (рухоме майно, готівкові кошти тощо), заповнення яких є чітко структурованим і проходить із підказками, що генеруються автоматично, на основі попереднього аналізу ірраціональності людського вибору при поданні декларацій. Крім того, система пропонує подавати нові декларації на основі раніше сформованих. Це суттєво пришвидшує та спрощує загальний процес, адже портал автоматично заповнює поля інформацією за-замовчуванням.

Саме в цьому і полягає наступний поведінковий інструмент наявний у політиці – наявність опцій за замовчуванням. При розробці закону було враховано, що при поданні декларацій, тип тих чи інших полів буде залежати від попередньо зробленого вибору на користь типу тієї чи іншої декларації

(наприклад щорічної, суб'єкта, що припиняє діяльність, претендує на посаду тощо). Раніше процес заповнення декларацій містив пропозиції усіх потенційно можливих полів для заповнення, вибір яких мусить робити декларант, який з великою долею вірогідності помилиться. Помилки у цьому процесі караються адміністративно або кримінально, навіть якщо вони спричиненні ірраціональністю вибору, законом «шляху найменшого спротиву» чи іншими поведінковими передумовами. Саме тому політика має робити усе можливе для коректної подачі декларацій суб'єктами декларування. Наявність опцій за замовчуванням є ефективним інструментом для досягнення цієї мети.

Загалом остання версія антикорупційної політики, а саме ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» є одним з найбільш поведінково-пропрацьованих нормативно правових документів в Україні. Не вдаючись у деталі, ми побачили наявність важливих поведінкових інструментів, що були використані при розробці цієї політики та зробили її зрозумілою для користувачів. Пул розробників політики, що складався із провідних державних та міжнародних експертів, представників ГО та інших профільних організацій взяв за основу аналіз попереднього досвіду подання декларацій та роботу з типовими помилками декларантів, що дало свої успіхи. Також поведінкові інструменти дозволили суттєво підвищити ефективність реалізації цієї політики. Про це зокрема свідчить факт успішного подання більш ніж 2 млн. декларацій щорічно. Однак, окремі поведінкові механізми не здатні цілком розв'язати інституційні проблеми з якими зіштовхується політика в українських реаліях культури корупційного консенсусу.

2.1.3. Аналіз екологічної політики сортування відходів України

Проаналізуємо крізь призму біхевіористичних механізмів також приклад екологічної політики України, що врегульований зокрема законом України «Про відходи». Закон визначає правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням або зменшенням обсягів

утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, сортуванням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням та захороненням, а також з відверненням негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини на території України [55].

Як ми побачили у Розділі 1 цієї роботи, світовий досвід глобальних екологічних політик має приклади успішного використання поведінкових інструментів, (зокрема стимулювання та підштовхування у правильно задану архітектуру вибору) для підвищення їх ефективності. В Україні ж поведінкові інструменти використали при розробці даної політики, однак повністю знехтували ними при її реалізації. Даний закон зокрема встановлює адміністративну відповідальність за його недотримання, тобто за відсутність сортування сміття (штрафи варіюються від 340 до 1360 грн). Це є класичною директивною нормою, яка, як доводить світовий досвід, не досягає закладених екологічних цілей, адже населення на рівні поведінкового сприйняття не готове змінювати звички та спосіб поводження із сміттям, лише тому що так сказав уряд.

Водночас дана політика має кілька поведінкових аспектів. Зокрема розробниками документу було проаналізовано українських громадян крізь призму ефекту прив'язки, а саме неможливості різкого початку сортування відходів, через відсутність подібного досвіду у минулому. До того ж, при розробці політики була проведена робота з очікуваними помилками, що є частиною інструменту підштовхування. Зокрема усі сміттеві баки мають мати інформацію щодо типу відходів який можна викидати у них. Це допоможе споживачам політики, тобто усім громадянам, уникати помилок та викидати відходи у неправильні контейнери. Авто, що перевозять певні типи небезпечного сміття мають бути спеціально оснащеними та маркованими. Відповідальність за дотримання цих норм покладено на органи місцевого самоврядування.

Як бачимо, зазначений приклад екологічної політики має певні механізми біхевіоризму для теоретичного підвищення її ефективності на етапі реалізації. Однак, саме імплементація стала найбільш проблемним місцем цього закону, адже місцеві органи влади в переважній більшості не використовували жодних поведінкових механізмів для того, щоб зробити перехід до культури сортування більш «м'яким» та менш неочікуваним для суспільства. Використання принаймні базових механізмів стимулювання та підштовхування, таких як формування вірної архітектури вибору (різних промаркованих баків) та роботи із очікуваними помилками (зазначеної інформації «не викидайте у цей бак такі відходи:...») допомогло б політиці стати більш ефективною. Однак цього не було зроблено, а тому дану політику можна вважати провальною, адже вона не досягла поставлених цілей на етапі її реалізації, не дивлячись на теоретичну роботу із очікуваним обмеженим раціоналізмом споживачів політики на етапі її розробки. Станом на зараз, згідно інформації Зеленої книги системного перегляду якості державного регулювання ринку поводження з твердими побутовими відходами Офісу ефективного регулювання (BRDO), лише близько 5% відходів в Україні сортується [56].

Звісно лише поведінковими механізмами неможливо досягти успішного впровадження політики, адже існує ряд інших не менш важливих інституційних факторів з якими необхідно працювати державним управлінцям. Як ми побачили – робота з біхевіористичними механізмами на етапі розробки політики не гарантує підвищення ефективності, якщо дану методику не екстраполювати надалі на етап імплементації тієї чи іншої державної політики.

2.1.4. Аналіз політики пенсійного забезпечення України

Міжнародний досвід використання поведінкових механізмів у прикладах політики пенсійного забезпечення також був розглянутий нами у Розділі 1 даної роботи, саме тому вивчення української політики, що регулює

дане питання є цікавим для порівняльного аналізу та загального розуміння подібного типу політик. Важливо зазначити, що культура пенсійного забезпечення в розглянутих нами вище прикладах США, Нової Зеландії чи Великобританії на концептуальному рівні відрізняється від українських реалій. Мова йде про відсутність усвідомлення відповідальності громадянина за його пенсійне забезпечення, на противагу вірі у державну підтримку, без будь-якої участі особи у цьому процесі. Натомість у західних країнах превалює інакше модель, де про своє пенсійне забезпечення дбають в першу чергу самі індивіди.

Остання редакція змін до закону України «Про пенсії» 2017-2018 років (що має довгу історію змін та доповнень з 1991 року), так само як і у випадку вищерозглянутої політики сортування відходів, передбачає зміну системи та моделі звичаєвого сприйняття пенсійного забезпечення серед громадян України. Даний закон відповідно до Конституції України гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій [57]. Розглянемо саме зміни до політики пенсійного забезпечення 2017 року, що певною мірою змінили методи нарахування пенсій, ввели поняття страхового стажу, виключили покриття спеціалізованих пенсій із пенсійного фонду (ПФ), а також змінили методи утримання та довготривалого управління самим ПФ. Дані зміни до закону позиціонувалися як пенсійна реформа.

В контексті цього дослідження розглянемо поведінкові аспекти даної політики. Варто підкреслити, що окремі біхевіористичні механізми використовувалися як при розробці так і при реалізації оновленої політики пенсійного забезпечення України. Зокрема на етапі розробки політики було проведено аналіз споживачів крізь методи евристики ореолу та фреймигу. Пенсіонерам позиціонували оновлену політику як логічний розвиток старого закону, розуміючи негативне сприйняття такою консервативною соціальною групою системних змін. Ефект прив'язки пенсіонерів до звичних методів

нарахування їх пенсій також було враховано розробниками політики при її комунікації. Крім того, політику позиціонували переважно як чергове підвищення пенсій, рамкуючи решту факторів, які насправді мали визначальний характер в розрізі даних змін до закону. До того ж у політику було закладено буферний період переходу до нової системи, що допомогло основним зацікавленим сторонам систематизувати складний вибір та простимулювати їх до коректного і «безболісного» переходу до нової системи. Ці поведінкові методи допомогли підготувати компромісний документ та успішно провести його через голосування ВРУ. Однак після прийняття оновленої політики пенсійного забезпечення, поведінкові методи для її реалізації було суттєво мінімізовано, обмежившись лише комунікаційними кампаніями на державному рівні. При цьому нехтувалися комунікації із усвідомленням біхевіористичних особливостей індивідів, на рівні держава – споживач політики, що спричинило хвилю непорозумінь на перших етапах впровадження політики. Держава продовжувала використовувати фреймінг наративу підвищення пенсій, навіть для тих хто прагнув глибше розібратися та швидко підлаштуватися під нові «правила гри». Це зокрема спостерігалось серед громадян віку 35-40 років.

Загалом дана політика є доволі комплексною та досі перебуває на перших етапах провадження, тому наш поведінковий аналіз обмежиться вищезазначеним. Однак уже можна зазначити, що для успішного продовження ефективної імплементації такої важливої політики, використання коректних біхевіористичних механізмів може бути виправданим і корисним для держави. Цей факт зокрема доводять приклади розглянутих у Розділі 1 західних країн, адже Україна в цілому рухається у векторі саме до західної моделі пенсійного забезпечення.

2.1.5. Аналіз податкової політики України на прикладі використання кабінету платника ДФС

Завершальним прикладом аналізу державних політик крізь призму поведінкових механізмів стане податкова політика. В силу комплексності цієї політики, що регулюється окремим Податковим Кодексом зупинимося на інструментах заохочення вчасної сплати податків фізичними та юридичними особами за допомогою електронного кабінету платника. Дана частина політики регулюється наказом Міністерства Фінансів України від 14.07.2017 «Про затвердження Порядку функціонування Електронного кабінету» [58].

Електронні сервіси в Україні в цілому добре користуються напрацюваннями поведінкових механізмів, як ми побачили вище на прикладі порталів НАЗК та ProAID. Не виключенням став і Електронний кабінет платника державної фіскальної служби (ДФС). При розробці порталу також було враховано елементи лібертаріанського патерналізму, а саме теорії підштовхування. Зокрема портал вдало показує зворотний зв'язок для користувачів, що допомагає їм усвідомлювати абстрактні речі, як то рівень податкової заборгованості, який раніше доводилося дізнаватися виключно в ДФС, а тепер можна бачити в режимі реального часу в кабінеті платника. Крім того, найбільшою перевагою системи є інший поведінковий інструмент, а саме структурування складного вибору. У питаннях сплати податків помилка користувача може коштувати йому реальних фінансових втрат. Крім того, так само як і у випадку порталу НАЗК із поданням декларацій – за помилку особа може нести і адміністративно-кримінальну відповідальність (коли мова йде про великі суми податкової заборгованості або ухилення від сплати податків). Саме тому структурування процесу сплати різного виду податків допомагає уникати подібних помилок, що часто спричинені обмеженою раціональністю індивіда, навіть у таких «делікатних» питаннях, що стосуються фінансів. Крім того, електронний кабінет дозволяє користуватися опціями по-замовчуванню, що дозволяє формувати податкову звітність на основі попередньо поданих

документів. Це також дозволяє уникати поширених помилок базованих на ірраціональності вибору індивідів.

Проте, на етапі імплементації цієї галузевої політики виникали труднощі, і лише з 2018 року при 2 ітерації та перезапуску Кабінету платника вдалося інтегрувати вищеописані поведінкові механізми, що суттєво полегшило життя платникам податків, а також підвищило ефективність цієї політики в цілому. Крім того, варто також виділити наявність перехідного періоду при імплементації цієї політики, що свідчить про усвідомлення ефекту прив'язки серед індивідів. Станом на сьогодні платники податків досі можуть використовувати «традиційні» методи сплати податків безпосередньо у ДФС, однак можуть користуватися і електронними сервісами, що пропонує кабінет платника.

Отже, проаналізувавши 5 прикладів державних політик України крізь призму поведінкових механізмів ми побачили, що уже сьогодні існують успішні приклади використання біхевіористичних інструментів як при розробці так і при реалізації тих чи інших законодавчих ініціатив. Водночас навіть у найбільш прогресивних адміністративних політиках, що володіють електронними сервісами залишається великі перспективи подальшого розвитку і використання поведінкових механізмів для їх успішного провадження. Детальніше такі можливості будуть розглянуті у Розділі 3, цієї роботи.

Дана ситуація є показовою для теорії біхевіоризму, адже свідчить, що навіть при відсутності публічного дискурсу щодо поведінкових механізмів у політиці – державні управлінці уже використовують інструментарій теорії у своїй роботі. Систематизація і структурування методологічних рекомендацій біхевіористичних механізмів для держави зможе інтегрувати ці практичні інструменти для розвитку і впровадження політик більшою мірою, що дозволить їм досягати поставлених цілей ефективніше. Однак для підтвердження або спростування гіпотези щодо доцільності використання поведінкових механізмів для розробки і реалізації політик постає потреба

проведення емпіричного дослідження, що буде описане у наступному підрозділі даної роботи.

2.2. Дослідження доцільності використання механізмів біхевіоризму для розробки та реалізації політик

Для побудови переконливого базису цього дослідження варто перш за все проаналізувати доцільність ефективного державного управління. Презумпція того, що ефективна реалізація політик державою задля досягнення окреслених у цих нормативно-правових документах цілей є очевидною. Однак ефективне державне управління впливає не лише на це. Висувається припущення, що держави які мають вищий рівень ефективності державного управління також є більш розвинутими соціально-економічно. Для підтвердження або ж спростування цього проаналізуємо наявні дані ВВП на душу населення та обсягу прямих іноземних інвестицій та їх зв'язок із ефективністю державного управління. Це допоможе нам провести подальші етапи дослідження опираючись на надійну основу, адже для чого робити державне управління ефективним, якщо це не допомагає державі ставати більш розвинутою економічно.

Для аналізу ефективності державного управління скористаємося індексом Світового банку «Government effectiveness index» (GEI). Даний індекс містить дані 5 основних показників ефективності державного управління: Voice and Accountability (гласність та підзвітність); Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (політична стабільність та відсутність насилля/тероризму); Government Effectiveness (ефективність уряду); Regulatory Quality (Якість регуляторної політики); Rule of Law (верховенство права); and Control of Corruption (контроль над корупцією). Методологію індексу описану у спільній роботі економістів дослідницького інституту Світового банку Д. Кауфмана, А. Кррая, М. Матрузі «The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues» [59]. Індекс є агрегованим показником, що набуває значень від -2,5 (слабка

ефективність державного управління) до +2,5 (ефективне державне управління). Індекс аналізує 193 країни світу. Останні відкриті дані GEI подано за 2017 рік. 10 найбільш ефективних з точки зору державного управління країн у світі станом на 2017 рік подано у Таблиці 2.1, а 10 найменш ефективних країн подано у Таблиці 2.2 [60]

Таблиця 2.1 Найбільш ефективні країни з точки зору державного управління у 2017 році [60]

Позиція у рейтингу	Країна	Значення Government effectiveness index (GEI)
1.	Сінгапур	2.21
2.	Швейцарія	2.06
3.	Норвегія	1.98
4.	Андорра	1.94
5.	Фінляндія	1.94
6.	Гонконг	1.90
7.	Канада	1.85
8.	Нідерланди	1.85
9.	Швеція	1.84
10.	Данія	1.80

Таблиця 2.2 Найменш ефективні країни з точки зору державного управління у 2017 році [60]

Позиція у рейтингу	Країна	Значення Government effectiveness index (GEI)
193.	Сомалі	-2.21
192.	Гаїті	-2.06
191.	Ємен	-1.92
190.	Сирія	-1.79

189.	Лівія	-1.77
188.	Гвінея-Біссао	-1.77
187.	Центрально-африканська республіка	-1.77
186.	Еритерія	-1.73
185.	Пн. Корея	-1.69
184.	ДР Конго	-1.63
183.	Коморські о-ви	-1.57

Україна в даному рейтингу за 2017 рік займає 123 позицію із значенням індексу -0,46 перебуваючи між Боснією та Герцеговиною та Мальдівами, що свідчить про переважно неефективне державне управління.

Навіть базовий аналіз показує, що найбільш економічно успішні країни мають також найбільш ефективне державне управління, однак для емпіричного доведення цього припущення використаємо дані Світового банку щодо показників ВВП на душу населення [61] у та порівняємо їх із даними ефективності державного управління [62].

Використавши дані ВВП на душу населення для найбільш ефективні країни з точки зору державного управління у 2017 році отримаємо підтвердження висунутої гіпотези. Усі без винятку країни із найбільш ефективним державним управлінням мають водночас одні з найвищих у світі показників розвитку економіки. Зокрема, як видно на рисунку 2.1, перша країна індексу GEI, Сінгапур, має показник ВВП на душу населення в 57,7 тисячі доларів США, що є одним з найвищих показників у світі. Швейцарія, що займає 2-гу позицію у рейтингу згідно GEI у 2017 році мала найвищий у світі показник ВВП на душу населення – 80,1 тисячі доларів США. Решта з топ 10 країн GEI так само є репрезентативними в контексті висунутої гіпотези. Для порівняння, дані Світового банку показують, що станом на 2017 рік, Україна мала показник ВВП на душу населення на рівні 2,6 тисячі дол США,

що майже у 16 разів менше за «аутсайдера» вибірки топ 10 країн – Гон-Конгу, що має показник ВВП на душу населення в 39 тис. дол США, та є 6-ю найбільш ефективною державою у світі згідно GEI. Україна ж займає 122 позицію рейтингу найбільш ефективних держав.

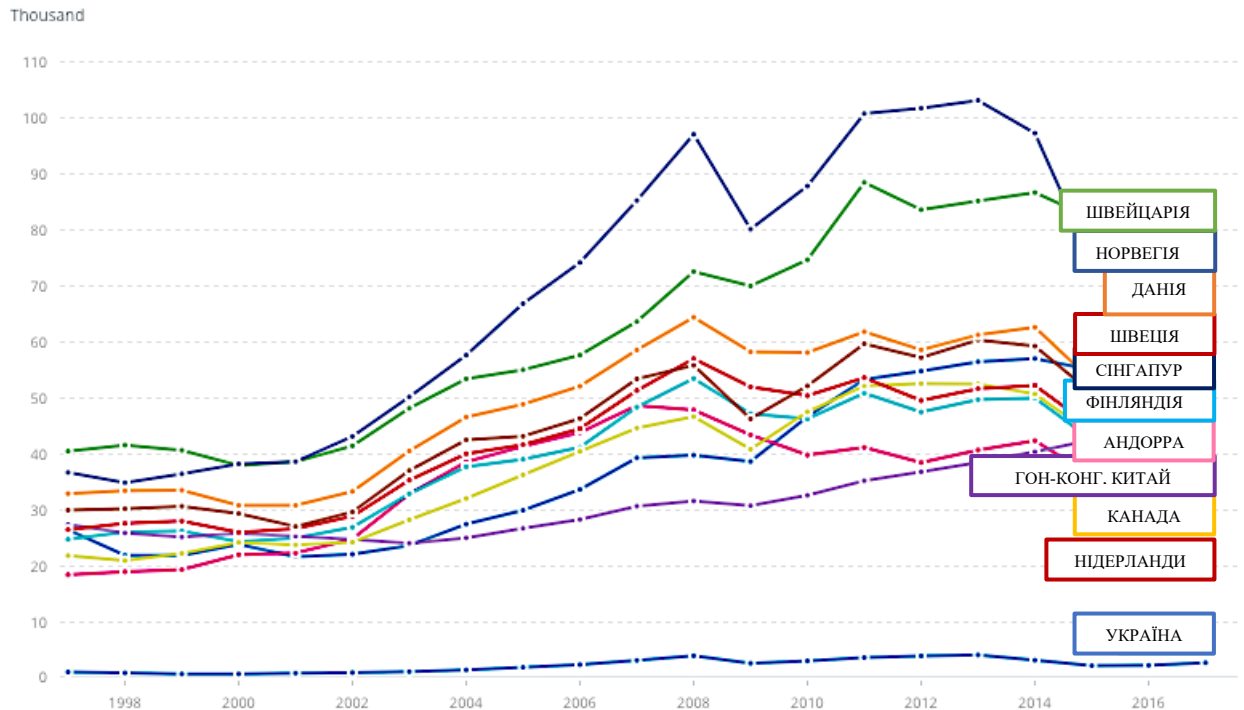

Рис. 2.1 Візуалізація Даних Світового банку «ВВП на душу населення в поточних цінах дол. США» (1997-2017) для 10 найбільш ефективних країн (+Україна) з точки зору державного управління (згідно індексу GEI) станом на 2017 [63]

Водночас, вибірка найменш ефективних країн з точки зору державного управління (згідно індексу GEI) так само підтверджує нашу гіпотезу, адже усі без винятку країни з тотально неефективним державним управлінням мають водночас одні з найнижчих у світі показників розвитку економіки. Зокрема, як видно на рисунку 2.2, усі країни аналізованої вибірки мають показник ВВП на душу населення менше 1,3 тисячі доларів США, за винятком Лівії (із поточним показником в 5,6 тис. дол. США), яка має відносно потужну економіку. Криза державного управління Лівії пов'язана із подіями «Арабської весни» 2011 року. Україна ж, в порівнянні з найменш ефективними з точки зору державного управління державами виглядає відносно розвинутою, маючи вдвічі вищий аналізований показник. Про це зокрема свідчить Рис. 2.3.

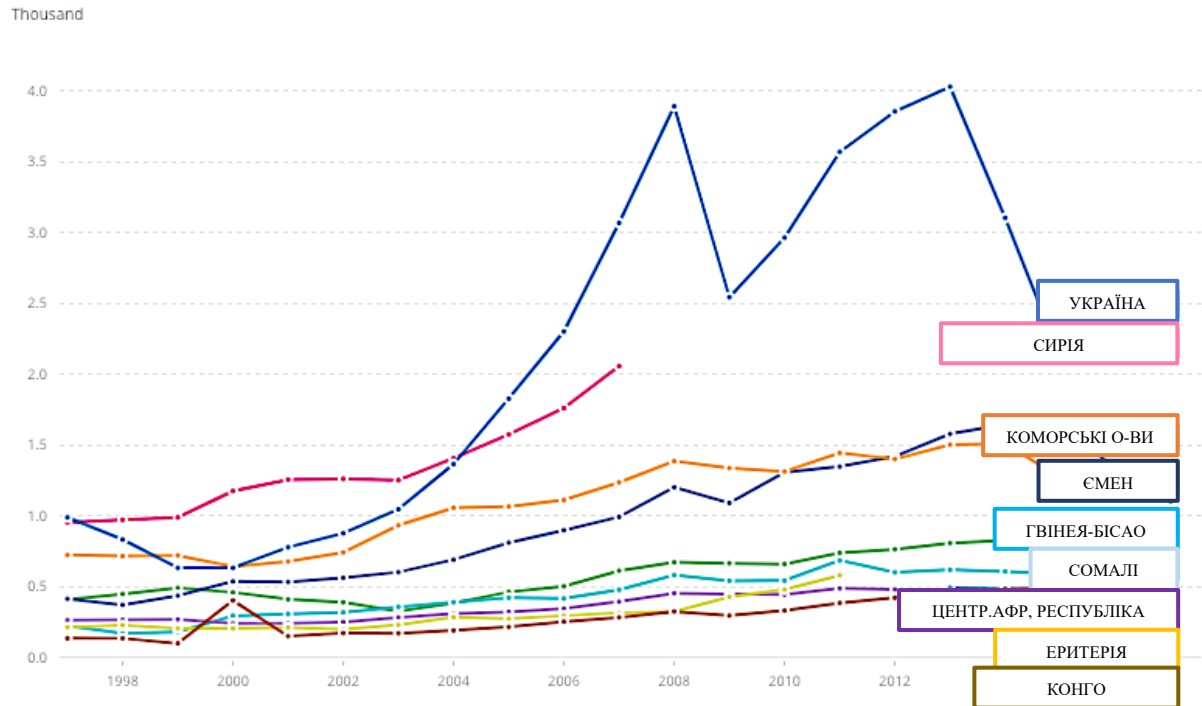

Рис. 2.2 Візуалізація Даних Світового банку (1997-2017) для найменш ефективних країн (+Україна) з точки зору державного управління (згідно індексу GEI) станом на 2017 (окрім Лівії) [64]

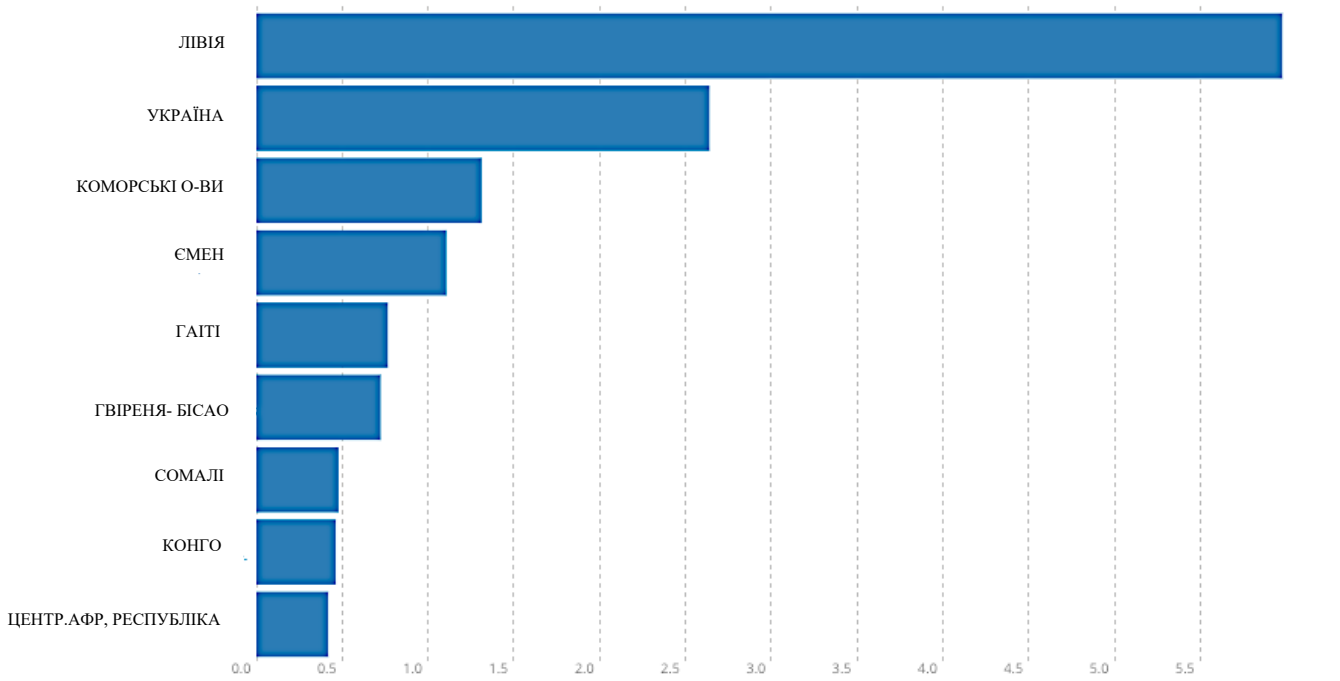

Рис. 2.3 Візуалізація Даних Світового банку «ВВП на душу населення в поточних цінах дол. США» (2017) для 10 найменш ефективних країн (+Україна) з точки зору державного управління (згідно індексу GEI) станом на 2017 [65]

Проаналізувавши та базисно підтвердивши на прикладі вибірки 10 найбільш та найменш розвинутих країн згідно індексу GEI, гіпотезу щодо зв'язку ефективного управління державою із економічним зростанням ми можемо перейти до опису проведеного дослідження щодо використання поведінкових методів, для підвищення ефективності впровадження та реалізації державних політик в Україні. Маючи аргументацію на користь доречності підвищення загального рівня ефективності державного управління розглянемо методи його покращення шляхом використання біхевіористичних механізмів та їх окремих інструментів.

В межах даної роботи було проведено окреме дослідження, у вигляді експерименту. Даний експеримент полягав у одночасному запуску внутрішніх нормативних документів (переважно службових записок) одна версія яких містила формулювання із використанням поведінкових механізмів, а інша не містила. Експеримент проходив впродовж 6 тижнів всередині одного Центрального органу виконавчої влади (ЦОВВ). Також одна ітерація експерименту залучала представників 2 різних ЦОВВів задля уникнення упередженості.

Нормативні документи подібного типу є основою усієї внутрішньої комунікації на етапі формування державних політик. Так само вони відіграють певну роль і на етапі впровадження тієї чи іншої політики. Суть внутрішніх нормативних документів полягає у чіткому формулюванні задачі, що може бути пов'язаною із підготовкою необхідних документів, ресурсів, даних; проведення додаткового аналізу; забезпечення адміністративного чи господарського ресурсу тощо. Саме формування задачі не є регламентованим, а тому передбачає можливість використання біхевіористичних механізмів. Кожен ЦОВВ може погоджувати лише загальні вимоги до оформлення подібних документів. Це відбувається на рівні внутрішніх наказів або положення про ЦОВВ.

Наше припущення полягає у тому, що використання поведінкових механізмів та окремих інструментів теорії, допоможе підвищити ефективність

виконання тих чи інших задач пов'язаних із підготовкою або реалізацією державних політик, що містяться у службовій записці. Основними індикаторами ефективності в межах цього експерименту є:

- 1) Час виконання поставленої задачі зі службової записки;
- 2) Якість виконання поставленої задачі (успішно/не успішно).

Протягом періоду експерименту було проведено 8 його ітерацій. Кожна ітерація передбачала одночасний запуск 2 внутрішніх нормативних документів з однією задачею, однак дещо різними формулюваннями («з» або «без» використання тих чи інших релевантних поведінкових інструментів). Після виконання таких внутрішніх нормативних документів відбувалося порівняння їх ефективності згідно з вищеописаними критеріями.

Важливо також зауважити, що запуск службових записок відбувався через централізовану Систему електронного документообігу (СЕД), що означало миттєве та одночасне отримання службової записки її адресатом. Також подібні запити стосувалися безпосередньої роботи державних службовців. Тобто запити не були понад нормованими, окремими задачами для виконавців. Це зменшувало та фактично зводило вплив на часовий лаг між отриманням та виконанням задачі лише до факту особистої пріоретизації завдань державним службовцем. Згідно з нашим припущенням – варіант документа із «поведінковою модернізацією» має бути ефективнішим, зокрема і через мінімальне значення такого часового лагу, адже державні службовці мали б переходити до виконання поставлених задач миттєво або значно швидше.

Перед описом та аналізом результатів цього експерименту варто також підкреслити, що саме на рівні внутрішніх нормативних документів, якими є службові записки, часто відбувається до 90% усієї роботи над розробкою політики. Реалізація політики рідше функціонує за допомогою подібних механізмів всередині ЦОВВів, адже політика переходить на всеукраїнський рівень – на сторону громадян, її споживачів. Однак на етапі реалізації так само може виникати ймовірність додаткового врегулювання тих чи інших питань

саме на рівні ЦОВВу. Також, простий характер подібного типу комунікації, та невелика кількість залучених сторін та осіб, дозволяє використовувати поведінкові механізми більш ефективно, та досліджувати їх вплив більшою мірою незалежно від інших факторів, що можуть мати місце при розробці та реалізації політик. Тому дослідження та проведення експерименту впливу поведінкових механізмів саме на рівні внутрішньої комунікації ЦОВВу на рівні службових записок є найбільш репрезентативним. Варто також зазначити, що усі імена та реквізити, а також певну інформацію в наданих прикладах документів змінено для збереження конфіденційності.

Розглянемо приклади окремих ітерацій цього експерименту. У Додатку А, цієї роботи подано 2 варіанти службових записок, що стосувалися розробки політики координації донорів, що діють в Україні. Дана ітерація була запущеною одночасно на 2 окремих відділи, що профільно займаються цією політикою в межах Департаменту державних та інвестиційних проектів та підтримки розвитку, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України (Мінекономрозвитку).

Перший варіант службової записки не містив поведінкових механізмів. Задача, що стосувалася одного із завершальних етапів розробки політики донорської координації України у даному варіанті документу описана у «традиційній» директивній формі. Натомість другий варіант службової записки описував аналогічну задачу із врахуванням поведінкових інструментів. Дані біхевіористичні техніки були обрані як найбільш релевантні до даного випадку та політики в цілому. Зокрема формулювання «Враховуючи високу кваліфікацію ваших працівників та неодноразові випадки вашої допомоги у минулому» є прикладом якорювання, та ефекту емоційної когерентності тобто відсилання до попереднього успішного досвіду взаємодії. Формулювання «Оновлена назва сайту відповідатиме оновленій айдентиці України» допомагає ліпше зрозуміти мету даного завдання та є прикладом фреймінгу. Останній абзац є прикладом підштовхування та стимулювання завдяки ілюзії значимості, адже адресат розумітиме, що саме

від його роботи на даному етапі залежить ефективність розробки усієї політики.

У Додатку Б цієї роботи подано 2 варіанти службових записок, що стосувалися реалізації політики державної служби, а саме підвищення інституційної спроможності Департаментів Мінекономрозвитку. Дана ітерація була запущеною одночасно на 6 Департаментів міністерства (1-ша версія на 3 департаменти, та 2-га версія на інші 3 департаменти).

Перший варіант службової записки не містив поведінкових механізмів. Задача, що стосувалася проведення круглого столу експертних консультацій для реалізації політики державної служби, а саме підвищення інституційної спроможності Департаментів Мінекономрозвитку, також була описана у директивній формі. Водночас другий варіант службової записки містив поведінкові механізми, а саме формулювання «Цей надзвичайно важливий метод моніторингу та аналізу зворотного зв'язку від працівників є нормою в міжнародному корпоративному бізнесі» також є прикладом стимулювання завдяки ілюзії значимості, адже адресат розумітиме, що його сприяння та допомога відповідатимуть найкращим світовим практикам. Формулювання «За допомогою...» та «це стане можливим і в стінах нашого відомства.» окреслює роль зовнішніх експертів та є прикладом фреймінгу. На перший погляд неважливі доповнення насправді змінюють сприйняття усього подальшого речення, і як наслідок реакції адресата на нього. Крім того, друга частина речення є також прикладом вдалого стимулювання, теорії лібертаріанського патерналізму. Останні речення даного документу є прикладами емоційної прив'язки, якорювання, що задають правильну архітектуру вибору, а саме швидке виконання потенційних задач при реалізації політики задля досягнення емоційно-привабливого результату «приємнішої роботи».

У Додатку В Б цієї роботи подано 2 варіанти службових записок, що стосувалися розробки політики дерегуляції. Дана ітерація була запущеною одночасно на Департамент регуляторної політики Мінекономрозвитку та Секретаріат Кабінету Міністрів України.

Перший варіант службової записки аналогічно не містив поведінкових механізмів. Задача, що стосувалася розгляду та надання експертного висновку проекту урядової стратегії, що стосувалася політики дерегуляції у даному варіанті документа описана у «традиційній» директивній формі. Натомість другий варіант службової записки описував аналогічну задачу із врахуванням поведінкових механізмів. Зокрема формулювання «що була розроблена за результатом проведених консультацій із представниками бізнесу, громадськості та іншими зацікавленими сторонами» є прикладом фреймінгу, що водночас також підсилює ілюзію значимості даного проекту стратегії. Формулювання «адже прийняття зазначеної стратегії визначено пріоритетним у Плані дій уряду» дозволяє уникнути помилок пов'язаних із ефектом ореолу та викривленням доступності, що часто мають місце при розгляді подібних верхньорівневих політик. Крім того, це також апелює до ілюзії значимості, що є поширеним поведінковим «прийомом» для даного типу внутрішніх нормативних документів задля підвищення пріоритетності для адресата, і як наслідок, підвищення ефективності виконання поставлених задач.

Розглянувши два види службових записок для кожної з ітерацій експерименту можна зауважити, що для подібного «лаконічного» типу документів, інтеграція поведінкових технік означає фактичне розширення формулювання задач, що може негативно відобразитися на ефективності розробки або впровадження тієї чи іншої політики. Однак, для підтвердження або спростування цього застереження слід розглянути результати експерименту, що будуть представлені в рамках заданих індикаторів ефективності. У Таблиці 2.3 подано результати проведеного експерименту внутрішніх нормативних документів, що стосувалися розробки або реалізації державних політик в Україні.

Таблиця 2.3 Результати проведеного експерименту внутрішніх нормативних документів що стосувалися розробки або реалізації державних політик в Україні [розроблено автором]

Назва документ:	Індикатори ефективності:	
	Час виконання поставленої задачі зі службової записки	Якість виконання поставленої задачі (успішно/ не успішно)
Перший варіант службової записки, що стосувалася розробки політики координації донорів (без поведінкових механізмів)	6 робочих днів	Не успішно
Другий варіант службової записки, що стосувалася розробки політики координації донорів (із поведінковими механізмами)	5 робочих дні	Успішно
Перший варіант службової записки, що стосувалися реалізації політики державної служби, а саме підвищення інституційної спроможності Департаментів Мінекономрозвитку (без поведінкових механізмів)	4 робочі дні	Успішно
Другий варіант службової записки, що стосувалися реалізації політики державної служби, а саме підвищення інституційної спроможності Департаментів Мінекономрозвитку (із поведінковими механізмами)	2 робочі дні	успішно

Перший варіанти службової записки, що стосувалися розробки політики дерегуляції (без поведінкових механізмів)	9 робочих днів	успішно
Другий варіант службової записки, що стосувалися розробки політики дерегуляції (із поведінковими механізмами)	6 робочих дні	успішно

Як видно з вище наведених результатів, усі задачі з внутрішніх нормативних документів, що містили поведінкові механізми були успішно виконаними. Натомість задачі з 1-го документа без поведінкових механізмів не були успішно виконані та потребували додаткового усного роз'яснення. Крім цього, усі службові записки, що містили поведінкові механізми були розглянуті швидше. Так у першій ітерації, що стосувалася розробки політики донорської координації документ із біхевіористими механізмами було розглянуто на 17% швидше за варіант без поведінкових механізмів, який до того ж був розглянутий неуспішно. У другій ітерації, що стосувалася реалізації політики державної служби, а саме підвищення інституційної спроможності Департаментів Мінекономрозвитку документ із поведінковими механізмами було розглянуто на 50% швидше за варіант без біхевіористичних інструментів. У третій ітерації експерименту, службову записку, що стосувалася розробки політики дерегуляції із поведінковими механізмами було розглянуто на 34% швидше за службову записку без поведінкових механізмів. В межах даного експерименту, задачі, що безпосередньо стосувалися розробки або реалізації політик та містилися в внутрішніх нормативних документах, що містили поведінкові механізми було успішно виконано на 33,6% швидше. Це дає підставу резюмувати, що механізми біхевіоризму можуть на третину пришвидшити загальний темп розробки або реалізації державних політик, та відповідно зробити їх більш ефективними. Це означає, що ми

експериментально підтвердили нашу гіпотезу стосовно використання поведінкових механізмів та окремих інструментів теорії як механізму підвищення ефективності виконання тих чи інших задач пов'язаних із підготовкою або реалізацією державних політик

Задля подальшого аналізу та моделювання інших потенційних сценаріїв доречності використання поведінкових механізмів у розробці чи впровадженні політик скористаємося інструментами теорії ігор. Розглянемо гіпотетичний приклад імплементації певної податкової політики. Припустимо, що використання поведінкових механізмів підвищить її ефективність та унеможливить використання «лазівок» чи певних схем щодо ухилення сплати податків, і як наслідок стимулюватиме підприємців сплачувати більше коштів до бюджету.

Ми розглянемо поведінку державного службовця та підприємця як класичну конкуренцію за прибуток – підприємець прагне сплатити менше податків та отримати більше прибутку. Держава за допомогою політики прагне отримати з підприємця максимум податків (50% від його доходу). Підприємець заробляє 10 одиниць прибутку. Використання поведінкових механізмів у реалізації податкової політики підвищує ефективність політики на 30% (як було досліджено нами вище), тобто держава отримує усі 50% від доходу підприємця унеможливаючи ухиляння від сплати. Нехтування поведінковими механізмами навпаки понижує ефективність політики на 30% та відкриває для підприємця певні «податкові лазівки», відповідно держава отримує лише 20% від доходу підприємця. Водночас підприємець може і сам приховати свої прибутки та заплатити менше податків (на 20%), нехтуючи нормами податкової політики. Однак при цьому на нього можуть позитивно вплинути поведінкові механізми закладені у політику та змусити приховати не 20%, а 10% його доходу, за такої стратегії. У Таблиці 2.4 наведено модель цієї гри використання поведінкових механізмів для стимулювання сплати податків підприємцем.

Таблиця 2.4 Результати моделювання гри використання поведінкових механізмів для стимулювання сплати податків [розроблено автором]

		Держава	
		Зібрати усі податки (Використати поведінкові механізми у політиці).	Зібрати частину податків (Не використовувати поведінкових механізмів у політиці)
Підприємець	Заплатити усі податки	5;5	2;7
	Заплатити частину податків	4;6	10;0

За таких умов рівновагою Неша є точка «5;5» - стратегія коли держава використовуватиме поведінкові механізми та отримуватиме максимальні податкові надходження. Коротко розглянувши інші можливі стратегії можна заключити, що поведінкові механізми також стимулюватимуть підприємці сплачувати більше податків навіть тоді, коли він до прикладу захоче приховати частину свого прибутку – точка «4;6». Водночас нехтування поведінковими механізмами спричинятиме втрачання податкових зборів для держави – точка «2;7» та повну втрату податкових надходжень за умови якщо підприємець захоче ухилитися від сплати податків – точка «10;0».

Отже, моделювання за допомогою теорії ігор також підтверджує висунуте нами припущення стосовно використання поведінкових механізмів

та як механізму підвищення ефективності реалізації державних політик. Як ми побачили в межах цього дослідження – механізми біхевіоризму відкривають широкі можливості для державних управлінців. Окремі інструменти здатні суттєво покращити політики, однак опинившись в руках недоброчесних державних чиновників, поведінкові механізми можуть бути використані не в інтересах громадян, а проти них. Саме про питання морально-етичного використання біхевіористичних механізмів, а також про приклади політичних маніпуляцій за їх допомогою піде мова у наступному підрозділі цієї роботи.

2.3. Аналіз морально-етичного аспекту використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик

Критики використання механізмів біхевіоризму у розробці чи реалізації державних політик переважно апелюють до таких основних аргументів: дії уряду з метою впливу на вибір громадян містять загрозу зловживання ними, особливо у несталих демократіях чи авторитарних режимах, зокрема грою на страху та ненависті; дії підштовхування або стимулювання вибору (з теорії лібертаріанського патерналізму) складно відстежувати та «моніторити»; із використанням поведінкових механізмів відбувається зменшення автономності індивіда (менше потреби думати та зважувати вибір); натомість лише раціональні «класичні» методи переконання цілковито поважають свободу та незалежність громадян. Про ці та інші морально-етичні аспекти використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик зокрема писали Даніель Хаусман та Брін Велч у своїй роботі «Debate: to nudge or not to nudge» [66].

Для підтвердження вищеописаних застережень, або ж їх спростування розглянемо та проаналізуємо приклади зловживання поведінковими механізмами у розробці та реалізації політик. Варто одразу зазначити, що подібне навмисне зловживання владою притаманне переважно авторитарним урядам, що використовують будь-які засоби для виправдання їх політичної

діяльності. Втім доречність подібних «інтервенцій» у вибір громадян є відкритим питанням і для розвинутих демократій. В рамках даної роботи, негативним з точки зору морально-етичного аспекту вважатиметься використання інструментів біхевіоризму з метою зловживання владними повноваженнями задля підвищення ефективності реалізації політик, що переважно матимуть авторитарний характер та негативний вплив на громадян. Під позитивним впливом ми розумітимемо використання поведінкових інструментів задля підвищення ефективності політик, що навпаки матимуть позитивний вплив на громадян та містять у собі демократичні засадничі принципи.

Загалом, негативне використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик можна класифікувати на кілька груп найбільш поширених прикладів (однак не обмежувачись ними). Перша найбільш поширена група містить інформаційно-пропагандистські політики, які з самого початку свого становлення містили інструменти втручання у архітектуру вибору та загальне сприйняття громадян тих чи інших фактів. Загалом йдеться про інформаційне забезпечення підтримки та сприйняття пропонованої урядом політики.

У 30-х роках XIX століття, в уряді фашистської Німеччини подібна політика активно розвивалася та досягла небачних раніше показників ефективності (охоплення та схвального сприйняття загального вектора руху). Ключем до подібного «успіху» були нові інструменти, що їх використовував тогочасний рейхсміністр народної освіти та пропаганди Німеччини (1933–1945рр.) Й.Геббельс. Ці інструменти за сучасною класифікацією можна було б віднести до фреймінгу та праймінгу, підвищення ілюзії значимості та стимулюванню до «зручного» для тогочасного соціал-націоналістичного уряду (НСДАП) сприйняття та поведінки. Фашистська пропаганда завдяки монополізованим каналам комунікації «рамкувала» окремі факти при цьому повністю нехтуючи рештою та гіперболізувала роль окремих чинників (які насправді не мали під собою емпіричного підтвердження). До прикладу,

пропагандистська політика НСДАП виправдувала геноцид єврейського народу, численні вбивства невинного населення та загальну військову агресію проти інших країн, відсилаючись до імперських наративів та нібито «виключної» ролі Німеччини. Дана політика була засуджена Нюрнберзьким трибуналом, що виніс обвинувальний вирок лідерам НСДАП як злочинній організації, що несе відповідальність за геноцид і масове винищення людей. Детальну характеристику пропагандистської політики НСДАП зокрема було досліджено С. Бахрах у роботі «State of Deception: The Power of Nazi Propaganda» [67]. Механізми, що за своєю сутністю є поведінковими механізмами було використано для реалізації тоталітарної політики. З морально-етичної точки зору подібне використання прикладних поведінкових механізмів є цілком неприйнятним. Не зважаючи на факт того, що у часи фашистського уряду Німеччини біхевіоризм ще залишався течією виключно психологічної науки, а використані поведінкові інструменти буде теоретизовано лише через 50 років, подібні негативні приклади використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик дозволяють зрозуміти потенційні масштаби зловживань.

Іншим трагічним прикладом використання поведінкових механізмів є політика національних чисток уряду Руанди в 90-х роках минулого століття, більш відома як Геноцид в Руанді, жертвами якого за оцінками ООН стали 800 тисяч осіб. Здійсненню цих жорстоких дій уряду африканської країни передувала пропагандистська кампанія, що використовувала інструменти фреймінгу, праймінгу, ілюзій значимості тощо. Така інформаційна політика спровокувала ненависть проти національних меншин та розв'язала громадянську війну. Поведінкові механізми стали ефективним інструментом в руках жорстоких та авторитарних політиків, які так само використовували монополізовану комунікаційні канали (в першу чергу за допомогою радіо) з метою дезінформування та поширення ненависті до етнічної групи хуту.

Більш сучасним, та болісно знайомим для українців прикладом є приклад інформаційно-пропагандистської політики Росії, яка уже повною

мірою використовує біхевіорестичні механізми задля підвищення її ефективності та з метою аргументації та виправдання дій уряду, зокрема у питаннях, що стосуються України. Агресія РФ на сході України, а також анексія Кримського півострову є прикладами реалізації зовнішньополітичної доктрини РФ, що в 2008 році також мала місце у Грузії. Дії Росії, що цілковито суперечили нормам міжнародного права, міжнародним договорам та загальним принципам миру прикривалися усіма можливими методами зокрема інформаційним забезпеченням та пропагандою. Так, державні управлінці РФ також використовували інструменти фреймінгу, акцентуючи увагу на потрібних фактах, повністю нехтуючи іншими, до прикладу значно підвищуючи роль українських націоналістичних утворень у зміні політичного курсу в 2014 році, а також у війні на Сході України. Крім того, аналізуючи закон найменшого спротиву, РФ будує інформаційні наративи на основі максимально спрощених лінійних зв'язків, наприклад пояснюючи складні геополітичні процеси виключною провиною «імперської політики» США.

Задаючи зручну для путінського режиму архітектуру вибору та активно маніпулюючи фактами завдяки інструментам біхевіоризму, уряд країни забезпечує собі високі рейтинги, навіть при скрутній соціально-економічній ситуації. Цей феномен був описаний російським економістом А. Ілларіоновим та отримав назву «путінських ножиць», що означає зростання підтримки режиму В. Путіна, навіть попри світову критику, криваві зовнішньополітичні інтервенції, а головне негативну економічні тренди всередині Росії [68]. Існує доволі багато прикладів подібних зловживань поведінковими механізмами, для форсування яких РФ також використовує соціальні мережі та інтернет. Зокрема у візуалізованих аналітичних дослідженнях журналістської групи «Тексти» можна прослідкувати мережу «тролів», які займаються поширенням викривленої за допомогою механізмів біхевіоризму неправдивої інформації та маніпулятивних фактів у соціальних мережах [69] а також новинних ресурсів і веб-сторінок, що поширюють неправдиві новини у мережі [70]. На рисунку 2.4 зображено приклад алгоритму трансформації інформації поданої у ЗМІ

28.12.2017 у російську пропаганду, за допомогою вищезгаданих поведінкових механізмів, використаних з негативною метою. У цьому прикладі подано простий рецепт, який використовується безліч раз. Береться матеріал з українського ЗМІ про реальні українські проблеми, у ній зміщуються акценти і, на перший погляд, незначно перекручується інформація (зокрема за допомогою механізмів біхевіоризму). До цього "коктейлю" додається нотка істеричності і залучаються потрібні коментатори, які інтерпретують текст чи подію у "правильному" для пропагандистів руслі. І потім запускається реактивна артилерія у вигляді всього набору потужних дезінформаційних ЗМІ: від Раша Тудей до "РІА Новості"[71].

Рис. 2.4 Приклад алгоритму трансформації інформації поданої у ЗМІ у російську пропаганду, за допомогою поведінкових механізмів використаних з негативною метою [71].

Зазначений приклад показує, що на сьогодні інформаційно-пропагандистські політики трансформувалися. Окрім можливостей вибудовування «правильного» сприйняття або ж «зручної» для уряду архітектури вибору громадян, подібні політики озброїлися сучасними комунікаційними технологіями, що лише збільшили рівень їх ефективності. Свідченням цього є вищезгаданий феномен «путінських ножиць». З морально-етичної точки зору використання біхевіористичних механізмів у подібних політиках знову є цілком неприйнятним, як власне і сама розробка і реалізація цих політик, що є інструментами дії авторитарних режимів. На жаль, станом на сьогодні подібні приклади зловживань поведінковими механізмами у даній групі політик, також присутні і в інших державах, серед яких Китай, Киргизстан, Венесуела, Туреччина, Саудівська Аравія тощо.

Друга група прикладів негативного використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик містить політики, що обмежують свободи та права громадян. Уряди використовують поведінкові механізми аби швидко та ефективно впровадити політику обмеження, а також аби виправдати її впровадження за допомогою вищеописаних інформаційно-пропагандистських політик.

Зокрема прикладом політики обмеження є політика «одна сім'я – одна дитина», що реалізовується в Китаї з 1970-х років до сьогодні. Це здійснювана політичним режимом КНР політика у галузі демографії щодо обмеження народжуваності задля можливості забезпечення населення ресурсами. Для її реалізації, окрім потужної пропагандистського апарату, що містив поведінкові механізми також було використано й інші біхевіористичні методи. Зокрема, починаючи з 2000 років цю політику наповнили інструментами лібертаріанського патерналізму, а саме: розуміння зіставлення – сім'ям надавали порівняльний аналіз вигод та доречності утримання саме 1 дитини; опцій за замовчуванням – для китайських сімей такою опцією законодавчо закріплено залишалася саме 1 дитина на 1 сім'ю, а для розширення цього права було необхідно шукати окремі виключення із політики; розуміння очікуваних

помилки – це в першу чергу стосувалося засобів контрацепції, які уряд часто поширював безкоштовно, наприклад під час акцій та пропагандських заходів комуністичної партії; структурування складного вибору – здійснювалося шляхом роз'яснювальної роботи щодо простоти побудови і підтримки сім'ї з 1 дитиною. Як бачимо, дана політика підтримувалася поведінковими механізмами на різних етапах становлення, що допомагало тримати показники її ефективності на сталому рівні протягом більш ніж 40 років її реалізації. За оцінками фахівців, результатом політики стало обмеження близько 400 млн. народжень за даний період. Проте це не робить зазначену політику більш демократичною, адже за своєю суттю вона є такою, що обмежує право на побудову сім'ї із 2 та більше дітьми. З морально-етичної точки зору використання біхевіористичних механізмів у подібних політиках знову є недоречним. Однак у 2015 році, зрозумівши усі економічні наслідки та морально-етичні застороги подібної політики обмеження Китай офіційно задекларував, що відмовиться від неї у найближчому майбутньому.

Іншим прикладом даної негативної групи політик є політика обмеження різноманітних прав і свобод жінок у Саудівській Аравії. Зокрема розглянемо обмеження у виборі одягу для жінок. В Саудівській Аравії жінкам заборонено з'являтися в публічних місцях в іншому одязі окрім абайї (довгої традиційної сукні). Варто зауважити, що подібна ситуація спостерігається і в інших арабських країнах. Це пов'язано передусім із культурно-релігійними чинниками, зокрема законам шаріату. Втім, в рамках даного дослідження, не вдаючись у деталі, розглянемо використання поведінкових механізмів для її реалізації. Уряд країни для підтримання даної політики, також часткового використовував методи лібертаріанського патерналізму, саме розуміння зіставлення – жінкам пояснювали про начебто більшу міру захищеності, за умови носіння «правильного одягу». Крім обов'язковості носіння спеціального одягу жінкам в Саудівській Аравії також заборонено: подавати заявку на отримання паспорту, виїздити за кордон, виходити заміж, відкривати банківський рахунок, починати бізнес у певних галузях, проходити планові

хірургічні операції. Для виконання цих дій необхідна згода опікуна чоловіка, яким може бути батько, чоловік, син, тощо. Саме для підтримки інституту опікунства уряд цієї країни використовує поведінкові механізми у ширшому масштабі, зокрема користуючись уже згаданим фреймингом та праймінгом ідеологічно «правильних» провладних норм поведінки жінок. Окрім цього, потужним допоміжним інструментом є релігія та закони шаріату. З морально-етичної точки зору використання поведінкових механізмів у подібних політиках також є недоречним. Однак варто зауважити, що в останні роки відбувається поступове послаблення політики обмеження прав жінок в Саудівській Аравії за сприяння спадкового принца країни Мухаммед бін Салмана.

Ще одним прикладом, який можна виділити в окрему підгрупу в силу його поширення, є політики різних країн щодо обмеження вільної торгівлі, які так само часто використовують поведінкові механізми задля виправдання подібних протекціоніських заходів, як у інформаційному полі так і на рівні національних політичних регуляцій. Одним з останніх великих прикладів подібних політик обмеження є заходи США щодо обмеження на імпорт сонячних батарей та їх комплектуючих з Китаю, що стало першим етапом «подальшої торговельної війни між країнами», яка триває досі. У своїй риториці президент США Д. Трамп навмисне або ж несвідомо, піддається впливу багатьох поведінкових механізмів, коротко про які ми вже згадували у Розділі 1 цієї роботи. Це зокрема: ефекти збудження, фреймингу, прив'язки, ореолу, евристики афекту та викривлення доступності.

Третя група прикладів негативного використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик містить політики, що мають на меті втрутитися у вибір громадян та схилити їх до «зручної» для уряду позиції. Дана група політик загалом притаманна демократичним та розвинутим державам. Такі політики не мають на меті авторитарного підґрунтя або ж обмеження прав та свобод. Навпаки, в більшості випадків подібні політики сприяють покращенню добробуту населення та розвитку

певних соціальних інститутів. Прикладами подібних політик можуть бути вже проаналізовані нами вище податкові політики України та світу, екологічні та адміністративні політики, окремі дерегуляційні політики тощо. Повний спектр поведінкових механізмів може використовуватися задля підвищення ефективності подібних політик.

Тож на перший погляд може здатися, що вплив поведінкових механізмів у даному контексті не є негативним, а навпаки буде позитивним. Насправді однозначної відповіді тут не має, адже у цій групі політик, що зазнали «поведінкової модернізації» варто ставити питання наступним чином – де завершується межа втручання за допомогою поведінкових механізмів та наскільки правильним з точки зору морально-етичного аспекту є подібне втручання у вибір індивідів? Думки вчених, які досліджують це питання розходяться. Так вже згадані нами Д. Хаусман та Б. Велч у статті «Debate: To Nudge or Not to Nudge» відстоюють помірне втручання у розробку чи реалізацію державних політик за допомогою біхевіористичних механізмів. На їх думку уряд не має морального права втручатися у вибір громадян. Навіть не зважаючи на тлумачення терміну підштовхування (з теорії лібертаріанського патерналізму), що означає будь-який аспект архітектури вибору, який змінює поведінку людей у передбачуваний спосіб, не забороняючи жодних варіантів і жодним чином не змінюючи їхніх економічних або політичних стимулів. На противагу їм, автор цього терміну та головний ідеолог доречності використання поведінкових механізмів Р. Талер відстоює необхідність подальшого розвитку та використання біхевіористичних механізмів у політиках. Водночас він лише обережно застерігає від можливих маніпуляцій із подібними поведінковими втручаннями, не зосереджуючись на масштабах потенційних зловживань.

Однак, як ми побачили у вищенаведених прикладах, зловживання поведінковими механізмами можуть мати не лише формально авторитарний характер та обмежувати свободи та права громадян. Подібні втручання можуть також спричиняти зростання ненависті та страху серед населення, як

у прикладі із інформаційно-пропагандисткою політикою Росії. Звісно поведінкові механізми не є єдиним та унікальним ключем до ефективності подібних політик із негативним впливом. Більше того, виміряти міру їх «ваги» у темпі впровадження тієї чи іншої політики, або у загальній ефективності впровадження політики доволі складно. Це можливо лише у порівнянні, як було досліджено нами на прикладі експерименту з службовими записками вище. Проте, навіть маючи помірний вплив – поведінкові механізми не мають сприяти поширенню антиморальних політик що спричиняють трагічні наслідки, війни та смерті громадян. Стримувати подібні зловживання урядів можуть ефективні інститути. Однак у країнах, що розвиваються і мають близькі до авторитарних уряди інститути часто мають формальний характер та обмежену функціональність. На жаль, обмежити певну політику загалом, чи використання поведінкових механізмів для її реалізації чи розробки зокрема, на сьогоднішній день можливо лише за допомогою потужної системи стримувань та противаг, що функціонуватиме на глобальному рівні.

Межу використання поведінкових механізмів у політиках розвинутих країн має визначати відкрита дискусія між громадянами та урядом. Загалом, державні управлінці мають працювати прозоро та не приховувати використання механізмів біхевіоризму при розробці чи реалізації тих чи інших політик. Лише на діалозі відкритості можна буде побудувати ефективну та прийнятну з морально-етичної точки зору політичну модель. Про інші концептуальні рекомендації позитивного використання поведінкових механізмів, зважаючи на факти можливостей зловживання ними та складності їх виявлення навіть у розвинутих політичних системах, а також перспективи їх розвитку в Україні та світі піде мова у Розділі 3 даної роботи.

Висновки до розділу

Отже, у Розділі 2 даної роботи було проаналізовано застосування поведінкових механізмів при розробці та реалізації державних політик. Зокрема, було наведено аналіз державних політик України крізь призму

поведінкових механізмів. Серед вибірки політик було наведено політику координації міжнародної технічної допомоги, політику пенсійного забезпечення, податкову політику, екологічну політику та антикорупційну політику. Усі вищенаведені українські політики уже містять ті чи інші поведінкові механізми, що є унікальним явищем в силу відсутності офіційної моделі застосування механізмів біхевіоризму та публічного дискурсу щодо цього питання. Однак, зазначені українські політики водночас мають широкі перспективи подальшого розвитку наявних поведінкових механізмів та інтеграції нових.

В межах розділу також було проаналізовано доцільність використання механізмів біхевіоризму для розробки та реалізації політик, використавши дані щодо зіставлення рівня ефективності державного управління та його зв'язку із економічним добробутом країн. Було виявлено позитивну кореляцію, тобто країни із високим індексом ефективності державного управління (GEI) мають високі показники економічного добробуту, зокрема ВВП на душу населення.

Також було описано експеримент щодо використання механізмів біхевіоризму у внутрішніх нормативно-правових документах ЦОВВу. В межах експерименту було проведено 3 незалежних ітерації, кожна з яких підтвердила висунуту гіпотезу щодо доречності застосування використання поведінкових механізмів задля підвищення ефективності розробки чи реалізації державних політик в Україні. Результат експерименту свідчить про підвищення ефективності на третину.

Крім того, у розділі проведено аналіз морально-етичного аспекту використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик. Було виділено 3 основних групи ризику негативного використання механізмів біхевіоризму. Перша група є найбільш поширеною та містить інформаційно-пропагандистські політики. Інша група містить політики, що обмежують права та свободи громадян. Третя група містить політики, що мають на меті втрутитися у вибір громадян та схилити їх до «зручної» для

уряду позиції. Було наведено приклади до кожної з описаних груп та охарактеризовано, що перша та друга групи негативного використання поведінкових механізмів є характерними для авторитарних урядів, а третя група політик часто використовується і демократичними урядами розвинутих країн.

РОЗДІЛ 3

ПОВЕДІНКОВІ МЕХАНІЗМИ ЯК СПОСІБ ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ПОЛІТИК В УКРАЇНІ

3.1. Концептуальні рекомендації використання поведінкових механізмів при розробці та впровадженні політик в Україні

Розглянувши теоретичні основи біхевіоризму, проаналізувавши міжнародний досвід та наявні українські політики крізь призму поведінкових механізмів, а також провівши дослідження у формі експерименту разом із аналізом морально-етичних рамок застосування механізму поведінкових механізмів ми можемо перейти до формування концептуальних рекомендацій їх використання. Дані рекомендації є методологічним алгоритмом роботи із біхевіористичними механізмами як на етапі впровадження так і на етапі розробки будь-якої політики. Використавши цей генералізований концепт у вигляді алгоритму державний управлінець зможе проаналізувати ту чи іншу політику з метою підвищення її ефективності.

Одразу варто зауважити, що дані рекомендації матимуть вищий рівень прикладного застосування у сталих демократіях із сильними та розвинутими інститутами та системами стримувань і противаг, як наприклад США. В українському політичному контексті ефективність використання поведінкових механізмів не матиме чіткого кореляційного зв'язку із мірою їх застосування та якістю роботи безпосередньо із політикою, зважаючи на ряд інших факторів, що мають вплив на реалізацію чи розробку певних політик, що часто є неполітичними, (таких як неформальні політичні змови за участю олігархічних груп впливу, корупції, маніпуляцій за допомогою медіа тощо). Тому для екстраполяції цих концептуальних рекомендацій використання поведінкових механізмів на український політичний горизонт, варто робити поправку «за ідеальних умов», що фактично буде означати - за відсутності інших неполітичних факторів, що можуть мати вплив на ту чи іншу політику.

Етап розробки політики є першочерговим у процесі становлення політики. Існує визначена законодавчо нормопроектувальна практика

розробки політик в Україні. Вона регулюється Наказом Міністерства фінансів України «Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативно-правових актів у Міністерстві юстиції України та скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів» від 12.04.2005 № 34/5 із змінами остання з яких датується 01.03.2019. Даний документ визначає основні характеристики форми та змісту політики будь-якого рівня. Зокрема нормативно-правовий акт: повинен розроблятися з урахуванням його галузевої належності, відповідати за обсягом регламентації визначеному в ньому предмету правового регулювання; не повинен містити повторів норм права, які містяться в інших нормативно-правових актах; не повинен дублювати однакові за змістом положення, які містяться в тексті цього нормативно-правового акту; повинен бути ясним, чітким, зрозумілим, стислим і послідовним; не повинен містити суперечливих норм права; не повинен містити положень, що належать до одного й того самого предмета правового регулювання; повинен бути внутрішньо узгодженим, мати логічно побудовану структуру. Крім того, Розпорядчий документ повинен містити реквізити та заголовок, а також такі структурні складові: констатуючу частину (преамбулу); розпорядчу частину: нормативний корпус (положення щодо сфери правового регулювання (за потреби); загальні та спеціальні норми права; способи реалізації норм права); корелятивні зміни (за потреби); форму оприлюднення (за потреби); положення про набрання чинності; додатки (за потреби) [72].

Розуміючи основні складові нормопроектувальної техніки, державний управлінець формує текст нормативно правового акту (політики). Проект НПА узгоджується із відомчими структурами всередині ЦОВВу, що готує документ, після чого політика надсилається на узгодження в інші органи влади, або ж проходить слухання профільних комітетів Парламенту (в залежності від рівня політики). До моменту винесення готової, узгодженої із усіма зацікавленими сторонами, політики на голосування до КМУ або ж ВРУ (в залежності від рівня НПА) цей документ перебуває на етапі розробки. За

умови успішного голосування та прийняття політики – відповідно до встановлених законодавством термінів, або ж інших встановлених у політиці строків, НПА набуває чинності. З цього моменту починається наступний етап реалізації політики.

Для державних управлінців цей процес є добре відомим. За наявності «політичної волі», або ж влучної кон'юнктури певні політики приймаються швидше, а деякі так і не виходять за межі слухань та не потрапляють у залу голосування. Однак за умови інтеграції вищеописаних поведінкових механізмів у алгоритм розробки політик, (за ідеальних умов) ми зуміємо досягти вищої ефективності на даному етапі і без ефемерних тверджень не вимірювальних понять «політичної волі».

Концептуальні рекомендації використання поведінкових механізмів на етапі розробки політики можна звести до наступних кроків:

1. Формування методологічного посібника із теоретично-практичним описом поведінкових механізмів які можуть застосовуватися для розробки політик. Ознайомившись з посібником державні службовці зможуть коротко дізнатися про наявний інструментарій біхевіоризму, а також зрозуміти межі й оцінити способи використання цих механізмів у їх конкретному випадку.
2. Вивчення державними управлінцями основних методик поведінкових механізмів (механізми Ізраїльської школи та Лібертаріанського патерналізму, зокрема теорії підштовхування).
3. Початковий аналіз проблеми, яку намагатиметься вирішити нова політика. Дослідження суміжних НПА, зміни до яких зможуть виправити ситуацію.
4. За неможливості вирішити проблему змінами до наявних політик – початок нормативно-правової розробки нової політики, згідно з нормопроектувальною технікою. Використання методик повного циклу публічної політики.

5. Аналіз кризь призму поведінкових механізмів тих частин політики, які, в першу чергу, мають ознаки міжособових відносин індивідів, адміністративних послуг, сервісних послуг «державо-громадянин», онлайн-інструментів (платформи, майданчики, портали тощо), можливостей формування загальної архітектури вибору. Саме ці ознаки є найбільш відповідними для імплементації поведінкових інструментів у частини тієї чи іншої політики.
6. За наявності вищеписаних ознак – застосування релевантних до тієї чи іншої політики поведінкових механізмів задля підвищення її ефективності та розуміння серед споживачів політики у майбутньому.
7. За відсутності вищеписаних ознак – спроба застосування поведінкових механізмів до інших частин політики, що може бути інтегрована із біхевіоризмом, тобто як мінімум має характеристики наявності вибору та реакцій на певні стимули.
8. За необхідності – винесення питання використання поведінкових механізмів на публічне обговорення (в залежності від рівня політики).
9. Після роботи із текстом політики та передачі на узгодження у внутрішні та зовнішні погоджувальні органи доречним також може бути використання поведінкових механізмів у формуванні запитів та формулюваннях супроводжуючих листів.
10. Перед поданням політики на голосування, так само може бути доречним використання поведінкових механізмів супутніх промов спікера перед самим голосуванням, що може підвищити шанси її прийняття.

Використавши ці концептуальні рекомендації на етапі розробки будь-якої політики ефективність та швидкість цього етапу може бути підвищено. Задля практичного впровадження подібних рекомендацій необхідним є

створення зазначеного методологічного посібника із теоретично-практичним описом поведінкових механізмів для державних службовців та їх базове навчання основам біхевіористичних механізмів. Для потенційного впровадження решти рекомендацій достатньо буде зміни внутрішній регламентних процедур органів виконавчої та законодавчої влади, що потенційно не вимагатимуть змін до нормопроектувальної техніки. Саме тому впровадження подібних рекомендацій в процес розробки політик в Україні не є ресурсозатратним.

Наступним етапом «життєвого циклу» політик є її реалізація. Цей етап має хронічні труднощі та проблеми в Україні, та більшою мірою піддається впливу вищезгаданих неполітичних факторів. Однак, концептуальні рекомендації використання поведінкових механізмів на етапі реалізації політики можна звести до наступних кроків, що дозволять підвищити не лише ефективність політик, але й реальні шанси їх впровадження (зважаючи на політичні реалії України). Серед цих кроків варто виділити:

1. Формування методологічного посібника із теоретично-практичним описом поведінкових механізмів які можуть застосовуватися для реалізації політик. Ознайомившись з посібником державні управлінці зможуть коротко дізнатися про наявний інструментарій біхевіоризму, а також зрозуміти межі й оцінити способи використання цих механізмів у їх конкретному випадку, адже спектр доступних поведінкових механізмів на цьому етапі буде ширшим у порівнянні із етапом розробки.
2. Вивчення державними управлінцями основних методик поведінкових механізмів для реалізації (механізми Ізраїльської школи та лібертаріанського патерналізму, зокрема теорії підштовхування).
3. Глибоке вивчення та аналіз норм прийнятої політики. Виявлення поведінкових механізмів, що було закладено на етапі розробки

політики (за наявності), з метою відстеження ефективності їх застосування.

4. Аналіз кризь призму поведінкових механізмів тих частин політики, що не мають закладених на етапі розробки поведінкових механізмів, однак містять ознаки міжособових відносин індивідів, адміністративних послуг, сервісних послуг «державо-громадянин», онлайн-інструментів (платформи, майданчики, портали тощо), можливостей формування загальної архітектури вибору.
5. За наявності вищеописаних ознак – застосування релевантних до тієї чи іншої політики поведінкових механізмів задля підвищення ефективності її реалізації та розуміння серед споживачів політики (за умови якщо подібні «поведінкові інтервенції» не вимагатимуть змін до тексту політики).
6. Комунікаційно-інформаційна підтримка політики із використанням релевантних поведінкових механізмів (фреймінгу, праймінгу, ілюзії значимості тощо). Тут важливо підкреслити, що не варто переходити морально-етичну межу та в жодному разі не переходити до пропагандистських методик із використанням механізмів біхевіоризму. Однак даний комунікаційний етап є вкрай важливим для успішної реалізації будь-якої політики, особливо зважаючи на те, що ним часто нехтують державні управлінці.
7. Подальший моніторинг впровадження політики та оцінка ефективності політики за ключовими вимірювальними показниками.

На етапі реалізації будь-якої політики використання цих концептуальних рекомендацій може підвищити його ефективність. Створення методологічного посібника із теоретично-практичним описом поведінкових механізмів релевантних до етапу реалізації політики, для державних

службовців також є необхідним задля практичного впровадження подібних рекомендацій. Якщо державні управління уже проходили навчання використанню поведінкових механізмів етапу розробки політики, повторне навчання не буде обов'язковим. Крім того, для потенційного впровадження решти рекомендацій достатньо буде зміни внутрішній регламентних процедур органів виконавчої та законодавчої влади, що так само потенційно не вимагатиме змін до нормопроектувальної техніки. Саме тому запровадити у процес реалізації політик в Україні ці концептуальні рекомендації також не є ресурсозатратним.

Однак варто наголосити, що поведінкові механізми не гарантують досягнення політикою задекларованих цілей. Дані механізми є допоміжними інструментами, що можуть підвищити ефективність розробки або впровадження нормативно-правових документів, однак не є гарантією їх успіху, особливо зважаючи на присутність інших чинників, що мають вплив на вищезазначені етапи життєвого циклу політик, в тому числі «неполітичних факторів». Також важливим є те, що поведінкові механізми не можуть змінити сутності політики, і за у мови, що той чи інший НПА містить авторитарні чи дискримінуючі свободи або права громадян норми – механізмів біхевіоризму не зуміють виправити такої ситуації. Тому нормопроектувальна практика залишає за собою визначну роль в обох етапах політики: розробки і реалізації. Водночас попередній аналіз проблематики, розробка білих та зелених книг згідно з повним циклом публічної політики, попередні експертні консультації мають бути присутніми задля належного проектування будь-якої політики. Лише за умови належного попереднього аналізу (згідно повного циклу публічної політики), дотримання вимог нормопроектувальної практики та використання поведінкових механізмів (там де це можливо) – можна гарантувати успішність та ефективність етапів розробки і реалізації, і як наслідок досягнення політикою задекларованих цілей.

Станом на сьогодні, в українських політичних реаліях, успішним є лише дотримання вимог нормопроектувальної практики, бо нехтування ними несе відповідальність для державних службовців, а комплексна система проходження політикою різних етапів внутрішніх і зовнішніх погоджень є надійною балансуючою системою, що гарантує дотримання цих вимог. Натомість публічний дискурс щодо повного циклу публічної політики та попереднього аналізу політичної проблематики лише починає свій розвиток в останні роки. Щодо публічної дискусії навколо поведінкових механізмів, як вже було зазначено вище, вона є відсутньою в політичній площині України. Саме тому, ми отримуємо ситуацію де комплекс успішного політичного циклу є неповним, більше того не вистачає системоутворюючих рівнів, що формують суть політики. Без їх наявності використання поведінкових механізмів не даватиме належного результату, більше того може бути використано для форсування недемократичних політик, що матимуть негативний вплив на громадян.

Більшість розвинутих країн у свою чергу мають інститути повного циклу публічної політики та нормопроектувальної техніки. Певні розвинуті країни, такі як Великобританія та США також мають інституції, що відповідають за поведінкові механізми у розробці та реалізації державних політик. Німеччина, Нова Зеландія, Австрія, Австралія наразі формують і розвивають подібні інституції, що дозволять здійснювати аналіз політик біхевіористичними механізмами. Це дозволить цим країнами повноцінно та системно здійснювати комплекс успішного політичного циклу від розробки та суті політики до поведінкового аналізу та покращення політик за допомогою біхевіористичних механізмів.

В Україні наразі не існує подібних планів подальшого розвитку комплексу повного політичного циклу за допомогою інституалізації поведінкових механізмів на рівні структурних одиниць центральних органів влади. Тим не менше подібні перспективи є доступними і не потребують великих ресурсів, як це було описано вище. У наступному підрозділі даної

роботи розглянемо можливості імплементації поведінкового моделювання в процес розробки та реалізації державних політик в Україні.

3.2. Імплементація поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик в Україні

Використовуючи вищеописані концептуальні рекомендації державні управлінці зможуть підвищити ефективність розробки і впровадження українських політик. Проте без практичного впровадження та інституалізації цих рекомендацій вони так і залишаться теоретичними напрацюваннями. Повноцінна імплементація поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик вимагатиме перегляду функцій окремих структурних одиниць органів влади.

Ми розглянемо 2 можливих сценарії імплементації механізмів біхевіоризму в український політичний цикл. Перший сценарій полягає у інтеграції функцій поведінкового аналізу у Директорат стратегічного планування та розробки політик, Секретаріату кабінету міністрів України. Цей сценарій є централізованим за своєю формою, адже 1 структурна одиниця здійснюватиме усе поведінкове моделювання, щодо розробки або реалізації державних політик в Україні. Другий сценарій передбачає перегляд функцій Директоратів стратегічного планування (для тих ЦОВВів, що вже увійшли у пілот реформи нової державної служби України) [73] та інтеграції функцій поведінкового аналізу у їх функціональні обов'язки. Цей сценарій є децентралізованим за своєю формою, адже окремі структурні одиниці здійснюватимуть поведінкове моделювання щодо розробки або реалізації державних політик в Україні для профілю політик ЦОВВу у якому вони функціонують.

Другий сценарій є складнішим для впровадження та подальшого контролю. Він також вимагатиме більше ресурсів, зокрема у вигляді навчання наявних у Директоратах співробітників поведінковим механізмам та концептуальним рекомендаціям, або ж пошуку додаткового кадрового

забезпечення для здійснення цих нових функцій. Перевагою цього сценарію є вищий рівень залученості та професійності державних управлінців, що працюватимуть саме із своїми профільними політиками.

Перший сценарій є простішим для реалізації, адже вимагатиме навчання наявних у Директораті співробітників поведінковим механізмам та концептуальним рекомендаціям, або ж пошуку додаткового кадрового забезпечення для здійснення цих нових функцій лише для 1 структурної одиниці. Однак недоліком буде нижчий рівень залученості та узагальнений підхід державних службовців, які одразу працюватимуть із усіма профілями політик.

Для глибшого розуміння переваг та недоліків кожного із ймовірних способів, та вибору найбільш оптимального варіанту імплементації поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик в Україні, розглянемо більш детально кожен із потенційних сценаріїв, та використаємо техніки стратегічного та проектного планування для їх порівняння.

Директорат стратегічного планування та розробки політик, Секретаріату кабінету міністрів України, що є ключовим органом першого сценарію, керується Постановою КМУ від 12 серпня 2009 року «Про затвердження Положення про Секретаріат Кабінету Міністрів України». Зокрема у пункті 2 цієї постанови йдеться: «Основними завданнями Секретаріату є організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України, урядових комітетів, Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністрів України, Міністра Кабінету Міністрів України та міністра, який не очолює міністерство» [74]. За умови реалізації цього сценарію пропонується розширити дану сентенцію функцією: «поведінкового аналізу», що дозволить проводити роботу із поведінковими механізмами на етапах розробки та реалізації державних політик України.

Як було зазначено вище, даний централізований сценарій вимагатиме навчання наявних у Директораті співробітників поведінковим механізмам та концептуальним рекомендаціям, та можливого пошуку додаткового кадрового забезпечення для здійснення цих нових функцій. У цьому зв'язку доречно розглянути структуру Секретаріату Кабінету Міністрів України (СКМУ), що складається з: керівництва СКМУ, його першого заступника і заступників; патронатної служби - Апарату Прем'єр-міністра України, патронатної служби Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністрів України, Міністра Кабінету Міністрів України та міністра, який не очолює міністерство; структурних підрозділів - департаментів, самостійних управлінь і відділів та інші підрозділів [75]. Крім того, КМУ має 13 підпорядкованих органів, серед яких: Державна аудиторська служба України; Державна регуляторна служба України; Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України; Державне агентство з питань електронного урядування України; Державне космічне агентство України; Державна інспекція ядерного регулювання України; Державний комітет телебачення і радіомовлення України; Фонд державного майна України; Національне агентство України з питань державної служби; Національне агентство України з питань запобігання корупції; Антимонопольний комітет України; Державне бюро розслідувань; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів [76]. Зважаючи на таке широке та багатопрофільне наповнення як внутрішніх ресурсів так і підпорядкованих органів можна резюмувати, що з точки зору інституційної спроможності, окремий Директорат стратегічного планування та розробки політик СКМУ посилить впровадження у його систему нової функції поведінкового аналізу. Однак навіть така широка «палітра» профілів структурних одиниць підпорядкування не гарантує повноцінної експертизи державних службовців у гіпотетичних сценаріях поведінкового аналізу різноманітних політик.

Децентралізований сценарій передбачає перегляд функцій Директоратів стратегічного планування у реформованих міністерствах. Розглянемо потенційний розвиток цього сценарію на прикладі Міністерства освіти та науки України (МОН). Зазначене міністерство у своїй діяльності з-поміж іншого керується Постановою Кабінету Міністрів України №630 «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України». У тексті даного положення зокрема йдеться що: «Основними завданнями МОН є: забезпечення формування та реалізація державної політики у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій; забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності» [77]. За умови реалізації саме цього сценарію пропонується розшити даний узагальнений перелік завданням: «поведінкового аналізу», що дозволить проводити роботу із поведінковими механізмами на етапах розробки та реалізації державних політик України на рівні цього конкретного ЦОВВу. Варто також підкреслити, що й інші міністерства та органи влади, що увійшли у пілот реформи нової державної служби України мають аналогічні нормативні поля виконання їх основних задач або функцій. Крім цього, найбільшою перевагою цього сценарію є висока профільна компетентність державних службовців, які потенційно здійснюватимуть поведінковий аналіз освітніх політик.

Водночас, недоліком децентралізованого сценарію є те, що реформа нової державної служби України наразі не має чітких планів щодо сталого розширення на інші органи влади, в силу багатьох політичних та «неполітичних» причин. Тому створення структурних одиниць - Директоратів стратегічного планування, які б найкраще справилися із подібним завданням наразі не визначено для більш ніж 40 ЦОВВів, що так чи інакше мають відношення до розробки чи реалізації державних політик України. Більше

того, розглядаючи стару структуру нереформованих органів влади, таких як наприклад Міністерство економічного розвитку та торгівлі України (Мінекономрозвитку), стає очевидним відсутність релевантної структурної одиниці для потенційної імплементації функцій поведінкового аналізу. Це означає, що гіпотетично інтегрувати подібні функції можна у структурні одиниці меншого рівня, наприклад відділи в підпорядкуванні певних Департаментів, однак подібний підхід значно звузить профільну компетенцію роботи з економічними політиками, адже державні службовці певного відділу не завжди знатимуться на питаннях, що стосуються інших відділів. До того ж, за подібного підходу втрачається чіткий розподіл відповідальності за виконану роботу. На рисунку 3.1 зображено структуру Мінекономрозвитку, що дає змогу побачити відсутність релевантної одиниці для виконання функцій поведінкового аналізу.

Перший віце-прем'єр-міністр України - Міністр економічного розвитку і торгівлі України КУБІВ СТЕПАН ІВАНОВИЧ				Державний секретар Міністерства ПЕРЕВЕЗЕНЦЕВ ОЛЕКСІЙ ЮРІЙОВИЧ
	Відділ забезпечення роботи Міністра (патронатна служба)			Сектор забезпечення роботи Державного секретаря Міністерства
Перший заступник Міністра НЕФЬЮДОВ МАКСИМ СВІГЕНОВИЧ	Заступник Міністра БРОВЧЕНКО ЮРІЙ ПЕТРОВИЧ	Заступник Міністра ТІТАРЧУК МИХАЙЛО ІВАНОВИЧ	Заступник Міністра-Торгового представник України	Юридичний департамент
Сектор забезпечення роботи першого заступника Міністра	Сектор забезпечення роботи заступника Міністра	Сектор забезпечення роботи заступника Міністра	Сектор забезпечення роботи заступника Міністра-Торгового представника України	Департамент персоналу
Департамент управління державною власністю	Департамент стратегічного розвитку сектору оборони та безпеки	Департамент економічної стратегії та макроекономічного прогнозування	Департамент міжнародного торговельно-економічного співробітництва та європейської інтеграції	Департамент розвитку інформаційно комунікаційних технологій, документообігу та електронних сервісів
Департамент регулювання публічних закупівель	Департамент технічного регулювання	Департамент регулювання зовнішньоекономічної діяльності	Департамент торговельного захисту	Департамент фінансової роботи та господарського забезпечення
Департамент розвитку підприємництва та регуляторної політики	Департамент інтелектуальної власності	Департамент туризму та курортів	Департамент доступу до ринків та взаємодії з СОТ	Режимно-секретне управління
Департамент промислової політики		Департамент залучення інвестицій	Департамент розвитку експорту	Управління внутрішнього аудиту
Департамент державних інвестиційних проектів та підтримки розвитку				Управління взаємодії з органами державної влади та зв'язків з громадськістю
				Відділ мобілізаційної роботи та цивільного захисту
				Сектор запобігання та виявлення корупції

Рис. 3.1 Структура Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [78]

Враховуючи вищенаведені аргументи можна підсумувати, що найкращим у даному децентралізованому сценарії є підхід верхньорівневої інтеграції функції поведінкового аналізу. Ідеальним майданчиком для цього є новостворені Директорати стратегічного планування. За умови подальшого розвитку реформи нової державної служби та створення цих структурних одиниць в усіх ЦОВВах даний сценарій не матиме суттєвих перешкод для втілення. Однак станом на сьогодні дане питання залишається відкритим, що створює додаткові труднощі для реалізації саме цього децентралізованого сценарію імплементації механізмів біхевіоризму в український політичний цикл, на додачу до вищезгаданих ресурсних затрат на навчання державних службовців різних ЦОВВів та контролю якості їх роботи з поведінковими механізмами.

Додатково, для наочного порівняння та остаточного вибору найбільш оптимального сценарію імплементації поведінкових механізмів, використаємо техніки стратегічного та проектного планування, а саме порівняльний аналіз сильних та слабких сторін та SWOT аналіз.

У таблиці 3.1 наведено порівняльний аналіз сильних та слабких сторін першого централізованого сценарію імплементації механізмів біхевіоризму в український політичний цикл розробки та реалізації політик:

Таблиця 3.1 Порівняльний аналіз сильних та слабких сторін першого централізованого сценарію [розроблено автором]

Сильні сторони сценарію (те, що ми будемо робити ефективно)	Слабкі сторони сценарію (те, що нам буде даватися складно)
1. Запровадити швидко інституалізацію та впровадження механізмів біхевіоризму в розробку	1. Проводити глибоку аналітичну роботу щодо специфічних політик, в силу обмежених компетенцій в тих чи інших галузях;

та імплементацію державних політик України;	
2. Здійснювати контроль та моніторинг ефективності роботи поведінкового аналізу;	2. Суттєво впливати на політики різних ЦОВВів в силу законодавчо-обмежених повноважень СКМУ;
3. Проводити швидке навчання наявних кадрів та нових спеціалістів.	3. Здійснювати роботу згідно з строками в силу перевантаженості СКМУ іншими завданнями.

У таблиці 3.2 наведено порівняльний аналіз сильних та слабких сторін другого децентралізованого сценарію імплементації механізмів біхевіоризму в український політичний цикл розробки та реалізації політик:

Таблиця 3.2 Порівняльний аналіз сильних та слабких сторін другого децентралізованого сценарію [розроблено автором]

Сильні сторони сценарію (те, що ми будемо робити ефективно)	Слабкі сторони сценарію (те, що нам буде даватися складно)
1. Проводити глибоку аналітичну роботу щодо специфічних політик, в силу наявності компетенцій в тих чи інших галузях профільної діяльності органу влади;	1. Повільна інституалізація та впровадження механізмів біхевіоризму в розробку та імплементацію державних політик України;
2. Безпосередньо впливати на політики над якими ведеться робота всередині того чи іншого ЦОВВу.	2. Здійснювати контроль та моніторинг ефективності роботи поведінкового аналізу;
	3. Проводити швидке навчання наявних кадрів та нових спеціалістів;
	4. Здійснювати роботу згідно строків через перевантаженість.

На рисунку 3.2 наведено SWOT аналіз першого централізованого сценарію імплементації механізмів біхевіоризму в український політичний цикл розробки та реалізації політик. Їх порівняння дозволяє побачити потенційні сильні та слабкі сторони разом із можливостями та загрозами кожного із сценаріїв.

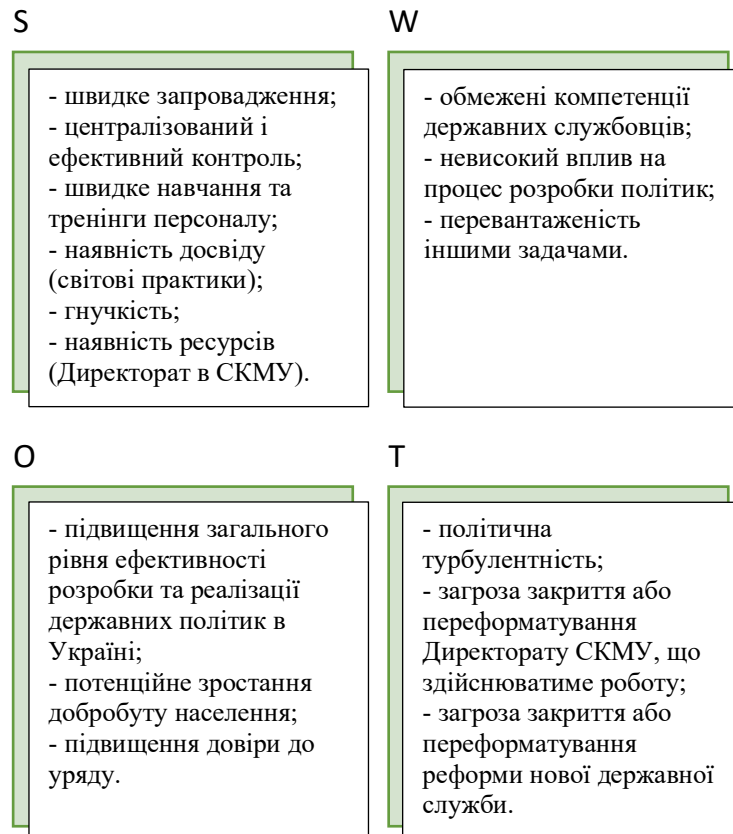

Рис 3.2 SWOT аналіз першого централізованого сценарію [розроблено автором]

На рисунку 3.3 наведено SWOT аналіз другого децентралізованого сценарію імплементації механізмів біхевіоризму в український політичний цикл розробки та реалізації політик:

Рис 3.3 SWOT аналіз другого децентралізованого сценарію [розроблено автором]

Проаналізувавши 2 сценарії крізь призму різних типів аналізу та детально дослідивши їх потенційне впровадження можна резюмувати, що перший централізований сценарій імплементації механізмів біхевіоризму в український політичний цикл розробки та реалізації політик є більш доречним для впровадження. Саме цей сценарій дозволить більш ефективно і швидко інституалізувати поведінкові механізми у процесі розробки та реалізації політик в Україні. Крім того, даний сценарій є більш гнучким до ймовірних законодавчих змін. У порівнянні з децентралізованим сценарієм, він має

менше ризиків, що в українських умовах політичної невизначеності є суттєвою перевагою.

Тим не менше і децентралізований сценарій імплементації механізмів біхевіоризму в український політичний цикл розробки та реалізації політик має право на існування, однак можна резюмувати, що він вимагає більш розвинутих інститутів та більш сталої політичної системи загалом. Якщо розглядати імплементацію поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик в Україні як довготривалу еволюційну процедуру, то децентралізований механізм зможе стати наступним кроком на шляху її запровадження.

Загалом, важливим висновком є те, що імплементація поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик в Україні є можливою та не вимагає значних ресурсів чи нормативних змін. Механізмів біхевіоризму мають перспективи подальшого розвитку як в Україні так і у світі. Детальніше розглянемо їх у наступному, завершальному підрозділі даної роботи.

3.3. Перспективи розвитку поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик в Україні та світі

Механізмів біхевіоризму для розробки та реалізації державних політик наразі не виділені в окрему теоретичну дисципліну або течію, принаймні на офіційно визнаному світовою науковою спільнотою рівні. Їх практичне застосування суттєво перевищує їх теоретичну базу, яка в широкому понятті фактично обмежується дисципліною поведінкової економіки, а у вузькому - окремою течією лібертаріанського патерналізму. Проте, як було досліджено вище, теоретична база поведінкових механізмів потребує подальшого розвитку, зокрема в контексті потенційних зловживань та негативного використання цих інструментів авторитарними урядовцями. Практична сторона розвитку механізмів біхевіоризму також не є досконалою, маючи найбільш успішні приклади у Великобританії (Команда поведінкового

інсайту, The Behavioural Insights Team) та США (Адміністративно-бюджетне управління Білого дому). Зважаючи навіть на ці окремі фактори можна допустити, що поведінкові механізми в цілому мають широкі перспективи для розвитку в контексті розробки та реалізації політик як в Україні так і в світі. Розглянемо більш детально поточний стан та можливості їх розвитку.

Уже згадана Команда поведінкового інсайту, що активно діяла в 2010 – 2016 роках в уряді Д. Камерона мала ряд успішних прикладів поведінкового моделювання та використання поведінкових механізмів, зокрема у податковій та екологічній політиці. Ідейним натхненником та одним з ініціаторів створення цієї окремої структурної одиниці в уряді Великобританії був автор теорії лібертаріанського патерналізму Р. Талер. Після відставки уряду Камерона Команда не припинила своєї діяльності хоч і в кінці 2016 на початку 2017 років спостерігалася певний спад через політичні зміни в Британії. Проте, Команда поведінкового інсайту активно розширює свою діяльність та здійснює розвиток власне поведінкових механізмів в контексті розробки та реалізації політик. Всього Команда поведінкового інсайту реалізувала більш ніж 750 успішних проектів з розробки та реалізації політик в 31 країні світу, та понад 400 досліджень поведінкового моделювання.

Станом на сьогодні, Команда має представницькі офіси не лише у Лондоні (звідки і почалася їх діяльність), але й у Веллінгтоні (Нова Зеландія), Сідней (Австралія), Сінгапурі, Нью Йорку (США) та Манчестері (Великобританія). Команда поведінкового інсайту значно розширила сектори своєї активності з 2010 року та на сьогодні здійснює свою діяльність у секторах фінансів, боротьби зі злочинністю, правосуддя та безпеки, освіти та навичок, енергетики, навколишнього середовища, рівності та різноманітність, врядування та суспільства, охорони здоров'я, міжнародного розвитку, місцевого самоврядування та благодійності [79]. Як можна побачити, команда поведінкового інсайту екстраполювала успішний досвід використання механізмів біхевіоризму на ряд інших секторів, в тому числі на комплексні галузі міжнародного розвитку чи енергетики. У Додатку Г цієї роботи

зображено регіони та сектори діяльності Команди поведінкового інсайту станом на 2019 рік.

Крім того, дана інституція активно розвиває інструментарій поведінкових механізмів, зокрема у практичній площині. Також, Команда розвиває і теоретичну базу поведінкових механізмів публікуючи аналітичні статті у профільних виданнях та власних звітах діяльності [80]. Зважаючи на широту географії її діяльності та масштабне портфоліо успішних проєктів, дану інституцію можна назвати однією з ключових драйверів поведінкових механізмів у світі. Команда поведінкового інсайту має перспективи подальшого регіонального розширення, а також розвитку інструментів біхевіоризму на основі масштабного та широко-секторального досвіду. Активність Команди матиме позитивні наслідки для розвитку методології поведінкових механізмів загалом.

Іншим драйвером розвитку методології поведінкових є Адміністративно-бюджетне управління Білого дому, що особливо активно імплементувало поведінкове моделювання протягом 2-ї каденції адміністрації президента Б. Обама (2012-2016). Серед ключових компетенцій та вкладу даної інституції в розвиток поведінкових механізмів в розробці та реалізації державних політик можна виділити методологічні напрацювання у сфері бюджетного планування та видатків. Дана галузь є доволі компліментарною для поведінкового моделювання загалом, та застосування інструментів біхевіоризму зокрема, однак Адміністративно-бюджетне управління Білого дому зуміло успішно використовувати стимулювання лібертаріанського патерналізму, теорію підштовхування для стимулювання активнішої ролі бізнесу при обговоренні розподілу видатків державного бюджету США, а також «поведінкових фінансів», що стосувалися регулювання фондового ринку. Після виборів 2016 року та приходу до влади республіканців – діяльність поведінкового моделювання Адміністративно-бюджетного управління Білого дому призупинилася в розрізі розробки нових методик, та перекваліфікувалася на подальше закріплення та інституалізацію уже

розроблених та відтестованих поведінкових практик. Крім цього, напрацьовані концептуальні рекомендації було екстрапольовано і на інші сектори політик в США, зокрема податкову політику та політику пенсійного забезпечення. Примітно також, що деякі члени «поведінкової» команди Адміністративно-бюджетного управління Білого дому перейшли працювати до відділень Команди поведінкового інсайту, зокрема у Нью Йорку.

Загалом, завдяки успішній діяльності вищезгаданих інституцій, поведінкові механізми поступово трансформуються у поведінкову науку, що розглядається не в психологічному контексті, і не у розрізі поведінкової економіки, а як окрема незалежна дисципліна використання інструментів біхевіоризму у розробці та реалізації державних політик. Таку термінологію, зокрема активно використовує та поширює у власних публікаціях Команда поведінкового інсайту [81]. Подібна понятійна категоризація поведінкових механізмів є свідченням активного розвитку цієї наукової та практичної галузі, та подальших перспектив її поширення на інші сектори та країни. Навіть більше, це сприяє виділенню теорій механізмів біхевіоризму для розробки та реалізації державних політик наразі в окрему теоретичну дисципліну, що так само позитивно вплине на її подальший рух.

Серед ключових перспективних галузей розвитку поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у світі можна виділити такі:

- Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері міжнародної допомоги, грантової підтримки та кредитних програм;
- Подальше використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у бюджетній сфері;
- Подальше використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері екологічних політик та політик боротьби зі зміною клімату;

- Подальше використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик направлених на покращення адміністративних послуг та взаємодії із державою;
 - Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері гендерної рівності та різноманіття;
 - Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері освіти та розвитку «навичок 21-го століття»
 - Подальше використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у податковій сфері та політиках пенсійного забезпечення;
 - Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері медицини та охорони здоров'я;
 - Подальше використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації енергетичних політик;
 - Подальше використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері медіа;
 - Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у безпековій сфері та галузі оборони;
 - Подальше використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик місцевого врядування та управління на місцях;
 - Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері юстиції;
- тощо.

Наведений перелік базується на поточному стані інтеграції поведінкових механізмів у різні галузі державних політик та перспективах їх подальшого розвитку. Зокрема прогнозується, що поведінкові механізми, а точніше поведінкова наука почне свою «експансію» у галузі, які досі не були прикладними для її застосування, такі як до прикладу оборонна і безпекова сфера, політики міжнародного розвитку, розвитку освіти і навичок тощо. Про це зокрема свідчать поточні розробки поведінкової науки та її методології,

світових лідерів цього сектору, в першу чергу Команди поведінкового інсайту, а також локальних одиниць, що діють в структурах урядів Німеччини, Австралії, Сінгапуру, Австрії, Великобританії, Швеції, США тощо.

Серед ключових перспективних регіонів створення інституцій розвитку поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у світі можна виділити такі:

- Малайзія;
 - Китай;
 - Бразилія;
 - Аргентина;
 - Індія;
 - Туреччина;
 - Індонезія;
 - Японія;
 - ПАР;
 - Росія;
 - Канада
- тощо

Даний перелік оснований на поточному стані розвитку країн та наявності принаймні одного проекту інтеграції поведінкових механізмів у розробку чи впровадження державних політик, про що зокрема свідчить вищенаведений рисунок 3.4. Серед країн цього переліку особливу увагу варто звернути на держави із ознаками авторитарних урядів, таких як Китай, Туреччина, Росія, Малайзія. Зважаючи на можливість зловживання поведінковими механізмами з метою їх використання для розробки чи реалізації політик, що матимуть негативний вплив – необхідно розвивати механізми стримування подібних дій з боку урядів з ознаками авторитарності. Цей сектор поведінкової науки є її «слабким місцем», адже станом на сьогоднішній день не існує розвинутих інструментів стримування та противаг потенційним зловживанням цим ефективними механізмами для розробки та реалізації державних політик.

Прогнозується, що подібні інструменти так само будуть розвиватися та впроваджуватися у методологію теорій механізмів біхевіоризму.

В Україні, серед ключових перспективних галузей розвитку поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик можна виділити такі:

- Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у податковій сфері;
- Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері пенсійного забезпечення;
- Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері екологічних політик;
- Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері адміністративних послуг;
- Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері боротьби з корупцією;
- Використання поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик у сфері публічних закупівель.

тощо

Український випадок перспектив розвитку поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик є унікальним, адже в державі відсутні інституції, які б займалися офіційним розвитком чи імплементації механізмів біхевіоризму. Водночас, як було показано у Розділі 2 даної роботи, ряд українських політик уже містить поведінкові механізми, що робить їх більш ефективними. Серед них усі вищеперераховані галузі, які, однак є «класичними» для механізмів біхевіоризму. Однак, використання поведінкових інструментів у галузі боротьби з корупцією та публічних закупівель також є унікальними для світової практики. На прикладі антикорупційної політики ми розглянули ряд поведінкових інструментів імplementованих як у сам нормативний документ так і у його результат – портал НАЗК. Те саме стосується і описаного нами закону «Про публічні

закупівлі» разом з його результатом у формі порталу «Prozorro». Поширення такого досвіду може стати унікальним прецедентом для світової спільноти, цим самим виділивши Україну в когорту драйверів поведінкової науки.

Однак для цього, так само як і для подальшого розвитку поведінкових механізмів необхідна інституалізація та імплементація механізмів біхевіоризму у процес розробки та реалізації державних політик в Україні. Потенційні сценарії такого процесу, з їх позитивними та негативними сторонами було описано у Розділі 3 даної роботи.

Серед потенційно-перспективних галузей розвитку поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик в Україні також можна виділити такі:

- Сфера охорони здоров'я;
 - Сфера місцевого врядування та управління на місцях;
 - Сфера освіти;
 - Сфера юстиції;
 - Сфера дерегуляції та покращення бізнес-клімату;
- тощо.

Перераховані сфери, а саме відповідальні за їх впровадження органи влади, мають потужні бек-офіси реформ, що дозволить їм швидко та ефективно запровадити нові поведінкові методики у процес розробки та реалізації їх профільних політик. Навіть більше, дані сектори мають потреби вирішення багатьох проблемних питань, зокрема в контексті ефективності вже діючих політик. Поведінкові механізми у цьому зв'язку дозволять провадити та розробляти нові політики та впроваджувати наявні більш ефективно та швидко. В цілому, інституалізація та імплементація механізмів біхевіоризму у процес розробки та реалізації державних політик в Україні на офіційному рівні дозволить розширити даний перелік, і зокрема додати до нього перспективні галузі світової спільноти поведінкового моделювання у сфері політик, наведені вище.

Резюмуючи, варто зазначити, що поведінкові механізми трансформуються у поведінкову науку та активно розвиваються у різних державах, суттєво розширюючи сектори своєї діяльності. За останні роки помітне масштабне поширення та розвиток використання поведінкових механізмів ключовим драйвером якого стала Команда поведінкового інсайту. Подальша екстраполяція механізмів біхевіоризму і надалі сприятиме підвищенню ефективності реалізації та впровадження державних політик як в Україні так і в світі.

Висновки до розділу

Отже, у даному розділі було проаналізовано поведінкові механізми як спосіб покращення ефективності впровадження державних політик в Україні. Зокрема було описано концептуальні рекомендації використання поведінкових механізмів при розробці та впровадженні політик в Україні. Як для процесу розробки так і для процесу реалізації державних політик було надано 7 та 10 концептуальних рекомендацій відповідно. Використавши ці рекомендації державні управлінці зуміють підвищити рівень своєї роботи завдяки інтеграції поведінкових механізмів.

Крім того, у Розділі 3 було розглянуто імплементацію поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик в Україні. Зокрема, було розроблено 2 потенційних сценарії подібного впровадження: централізований та децентралізований. Для виявлення найбільш оптимального для українських політичних реалій сценарію було проаналізовано сильні та слабкі сторони кожного з цих сценаріїв завдяки інструментам стратегічного планування, зокрема SWOT аналізу. За результатами порівняння було виявлено, що більш реалістичним та доречним є 1-ий централізований сценарій в силу очевидних переваг, а саме простішої процедури інтеграції та швидшого навчання державних службовців поведінковим інструментам.

Також, у даному розділі було досліджено перспективи розвитку поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик в Україні та світі. Було виявлено, що ключовим драйвером методологічної та практичної сторони розвитку механізмів біхевіоризму у світі є Команда поведінкового інсайту, що за 9 років свого існування розкинулася з відділу в структурі уряду Великобританії до глобального гравця надання послуг моделювання і використання механізмів біхевіоризму для розробки і реалізації політик. Також, було виокремлено основні перспективні галузі екстраполяції поведінкових механізмів. Серед таких галузей можна виділити сферу медіа, сферу юстиції і правосуддя, охорони здоров'я, оборони. Серед найбільш перспективних країн для розвитку поведінкових механізмів можна виокремити Туреччину, Китай, Малайзію, Індію, Аргентину, Бразилію. В Україні потенційно-перспективними галузями для використання механізмів біхевіоризму є сфери освіти, місцевого врядування та охорони здоров'я.

ВИСНОВКИ

Отже, у роботі «Поведінкові механізми розробки та реалізації державних політик в Україні» розкрито суть поняття поведінкових механізмів та доречності їх практичного застосування у процесах розробки та реалізації державних політик в Україні. В межах Розділу 2, шляхом аналітичної роботи та проведеного експерименту було емпірично доведено висунуте припущення, що використання механізмів біхевіоризму дозволить підвищити ефективність зазначених процесів. Крім того, у роботі було досліджено теоретичну базу напрацювань біхевіористичної науки, проаналізовано застосування поведінкових механізмів у розробці і реалізації політик в Україні та світі, а також спроектовано потенційні способи прикладної інтеграції цих механізмів у роботу державних управлінців.

Зокрема, також було підтверджено актуальність теми та доцільність дослідження. У Розділі 1 та Розділі 3 надано аргументацію та приклади, що доводять новизну цієї тематики у світі. У Розділі 2 та Розділі 3 було описано відсутність широкої фахової дискусії щодо біхевіоризму як ефективного механізму та здійснення чи розробки державних політик в Україні. Крім того у роботу описано пропозиції інтеграції механізмів біхевіоризму шляхом одного із запропонованих сценаріїв (централізованого або децентралізованого).

Проведене у роботі дослідження досягло мети щодо вивчення науково-методичних основ доречності використання механізмів біхевіоризму у процесах реалізації і розробки державних політик в Україні для підвищення їх ефективності. Для досягнення поставленої мети були поставлені та виконані наступні завдання:

- Проаналізовано наявні теоретичні основи поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик (Розділ 1);
- Визначено ключові наукові теорії, що складають основу поведінкових механізмів (Розділ 1);

- Виявлено приклади українських політик, що містять поведінкові механізми та проаналізувати можливість їх подальшого розвитку (Розділ 2);
- Встановлено зв'язок між рівнем ефективності державного управління та показниками економічного добробуту (Розділ 2);
- Проведено дослідження у формі експерименту для підтвердження або спростування висунутої у меті роботи гіпотези (Розділ 2);
- Узагальнено морально-етичний аспект використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик розділивши їх на групи (Розділ 2);
- Розроблено концептуальні рекомендації використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик в Україні (Розділ 3);
- Обґрунтовано доцільність використанні централізованого або децентралізованого сценарію імплементації поведінкових механізмів у процес розробки та реалізації державних політик в Україні (Розділ 3);
- Удосконалено існуючі практики здійснення реалізації та розробки політик в Україні шляхом використання поведінкових механізмів (Розділ 3);
- Спрогнозовано потенційно-перспективні галузі для поширення поведінкових механізмів в Україні та світі (Розділ 3).

Ключовим практичним результатом роботи стала розробка концептуальних рекомендацій як для процесу розробки політик так і для процесу реалізації в українському політичному циклі. Крім того, важливим практичним результатом є аналітичне підтвердження необхідності використання централізованого сценарію для імплементації механізмів біхевіоризму в розробку та реалізації державних політик в Україні. Для виявлення найбільш оптимального для українських політичних реалій сценарію було проаналізовано сильні та слабкі сторони кожного з цих

сценаріїв завдяки інструментам стратегічного планування, зокрема SWOT аналізу.

Було виявлено, що поведінкові механізми, як методологічний інструмент для досліджень, мають крос-дисциплінарне використання та формувалися під впливом різних наук протягом періоду свого становлення. У роботі також надано вичерпний аналіз та опис теоретичних напрацювань вчених, які займалися поведінковою наукою із моменту її зародження на початку ХХ століття до сьогоднішніх днів.

Також було вивчено вибірку українських політик, яка уже містять ті чи інші поведінкові механізми, та резюмовано щодо унікальності подібного явища в силу відсутності офіційної моделі застосування механізмів біхевіоризму та публічного дискурсу щодо цього питання. Крім того, було виявлено позитивну кореляцію країн із високим індексом ефективності державного управління (GEI) та країн із високими показниками економічного добробуту, зокрема ВВП на душу населення.

Проведено аналіз морально-етичного аспекту використання поведінкових механізмів у розробці та реалізації державних політик та їх поділ на 3 основних групи ризику негативного використання механізмів біхевіоризму.

Також, було досліджено перспективи розвитку поведінкових механізмів для розробки та реалізації політик в Україні та світі, зокрема виявлено, що ключовим драйвером розвитку механізмів біхевіоризму у світі є Команда поведінкового інсайту. Було також виокремлено основні перспективні галузі екстраполяції поведінкових механізмів, серед яких сфери медіа, юстиції і правосуддя, охорони здоров'я, оборони. Серед найбільш перспективних країн для розвитку поведінкових механізмів варто зазначити Туреччину, Китай, Малайзію, Індію, Аргентину, Бразилію. Також було досліджено, що в Україні потенційно-перспективними галузями для використання механізмів біхевіоризму є сфери освіти, місцевого врядування та охорони здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про адміністративні послуги» // доступно онлайн: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17> [50]
2. Закон України «Про відходи» // доступно онлайн: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-вр> [55]
3. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» // доступно онлайн <https://zakon.rada.gov.ua/go/3206-17> [53]
4. Закон України «Про пенсії» // доступно онлайн: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12> [57]
5. Закон України «Про приватизацію державного та комунального майна» // доступно онлайн: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19> [42]
6. Закон України «Про публічні закупівлі» // доступно онлайн: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> [44]
7. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» // доступно онлайн: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15> [37]
8. Постанова Кабінету Міністрів України №630 «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України» // доступно онлайн: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-п> [77]
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Секретаріат Кабінету Міністрів України» // доступно онлайн: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/850-2009-п> [74]
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Секретаріат Кабінету Міністрів України» // доступно онлайн: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/850-2009-п> [75]
11. Постанова Кабінету Міністрів України № 153 «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги» // доступно онлайн: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-п> [51]
12. Наказ Міністерства фінансів України «Про вдосконалення порядку державної реєстрації нормативно-правових актів у Міністерстві юстиції України та скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів» // доступно онлайн: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0381-05> [72]
13. Наказ Міністерства Фінансів України від 14.07.2017 «Про затвердження Порядку функціонування Електронного кабінету» // доступно онлайн: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0942-17> [58]
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реформування державного управління України» // доступно онлайн: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/474-2016-p?lang=uk> [73]
15. А. Ілларіонов (2014), «Путинские ножницы» и авторитарная ловушка» // Livejournal, доступно онлайн: <https://aillarionov.livejournal.com/741367.html> [68]

16. Д. Аріелі (2018) «Передбачувана ірраціональність» // ВСЛ, ст 154-159 [34]
17. Д. Аріелі (2018), «Передбачувана ірраціональність» // ВСЛ, ст 5-17 [29]
18. Д. Аріелі (2018), «Передбачувана ірраціональність» // ВСЛ, ст 103-120 [31]
19. Зелена книга системного перегляду якості державного регулювання ринку поводження з твердими побутовими відходами Офісу ефективного регулювання (BRDO) // доступно онлайн: https://cdn.regulation.gov.ua/3c/42/b1/f4/regulation.gov.ua_Регулювання%20ринку%20поводження_з%20твердими%20побутовими%20відходами.pdf [56]
20. «Спам під куполом: цифровий портрет українського парламентаризму» // доступно онлайн: <https://voxukraine.org/longreads/initiators/index.html> [36]
21. Структура Міністерства економічного розвитку та торгівлі України // доступно онлайн: <http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=c3dfd8a9-92d0-44b1-835e-e4c0bb005a23&title=OrganigramaMinekonomrozvitku> [78]
22. Портал координації міжнародної технічної допомоги ProAID // доступно онлайн: <http://proaid.gov.ua> [52]
23. Портал НАЗК, єдиний державний реєстр статків державних службовців // доступно онлайн: <https://portal.nazk.gov.ua> [54]
24. Павлов І. П. (1951 - 1954), «Повне зібрання творів» // АН СРСР. - Изд. 2-е, доп. - М.: Изд-во АН СРСР, ст 16-71 [2]
25. Тексти (2016), «Тролесфера» // доступно онлайн: <http://texty.org.ua/d/fb-trolls/> [69]
26. Тексти (2018), «У нас погані новини» // доступно онлайн: <http://texty.org.ua/d/2018/mnews/> [70]
27. Тексти (2017), «Розбір методів і цілей ворожої пропаганди» // доступно онлайн: http://texty.org.ua/pg/article/nnnade4ka/read/81846/Jevolucija_novyny_vid_danyh_z_Vikipediji_do [71]
28. Урядова система пенсійного забезпечення Нової Зеландії // доступно онлайн: <https://www.kiwisaver.govt.nz/new/about/how/> [46]
29. Урядовий портал, «Центральні та місцеві органи виконавчої влади» // доступно онлайн: <https://www.kmu.gov.ua/ua/catalog> [76]
30. А. Tverski, I. Simonson (1993), «Context-Dependent Preferences» // Management Science [30]
31. Buchanan J, Tullock G. (1962) «The Calculus of Consent» // Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press, pp 51-57 [13]
32. Chomsky N, (1959), «A Review of B. F. Skinner's *Verbal Behavior*» // Prentice-Hall, Inc., pp 142-143 [15]
33. Clark L. Hull (1943) «Principles of Behavior. An Introduction to Behavior Theory» // Journal of Philosophy [5]

34. Coase R. (1937) «The Nature of the Firm» // *Economica*. Blackwell Publishing. pp. 386–405 [7]
35. Coase R. (1960), «The Problem of Social Cost» // *Journal of Law and Economics*, The University of Chicago Press, Vol. 3 (Oct., 1960): 1–44 [8]
36. Coase R. (1988), «Ideas, Their Origins and Their Consequence» // *American Enterprise Institute for Public Policy Research*, p 1. [10]
37. D. Hausmann, B. Welch (2010), «Debate: To Nudge or Not to Nudge» // *Journal of Political Philosophy*, Volume 18, Number 1, pp. 123–136 [66]
38. D. Black, (1958), «The Theory of Committees and Elections» // Cambridge University Press [11]
39. D. Kaneman (2011), «Thinking fast and Slow» // AST publishers, p 50 [20]
40. D. Kaneman (2011), «Thinking fast and Slow» // AST publishers, pp 69-80 [22]
41. D. Kaneman (2011), «Thinking fast and Slow» // AST publishers, pp 112-121 [23]
42. D. Kaneman (2011), «Thinking fast and Slow» // AST publishers, pp 133-137 [24]
43. D. Kaneman (2011), «Thinking fast and Slow» // AST publishers, pp 163-171 [25]
44. D. Kaneman (2011), «Thinking fast and Slow» // AST publishers, pp 304-316 [26]
45. D. Kaneman (2011), «Thinking fast and Slow» // AST publishers, pp 319-332 [27]
46. D. Kaneman (2011), «Thinking fast and Slow» // AST publishers, pp 375-389 [28]
47. D. Kaufmann, A. Kraay, M. Mastruzzi (2010), «The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues» // *World Bank Policy Research Working Paper No. 5430*, pp 3-31 [59]
48. Downs A. (1957), «An Economic Theory of Democracy» // New York, Harper [12]
49. «Donor cards show speeding Estonians risks of the road» доступно онлайн: <https://www.reuters.com/article/us-estonia-police-donorcards/donor-cards-show-speeding-estonians-risks-of-the-road-idUSKCN1N64U6> [48]
50. G. Gigerenger (2002), «Bounded Rationality: The Adaptive Toolbox» // MIT Press; Reprint edition [18]
51. G. Loewenstein (1996), «Out of Control: Visceral Influences on Behaviour» // *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, pp 14-27 [32]
52. John B. Watson (1913), «Psychology as the Behaviorist Views it» // «*Psychological Review*», pp. 158-177 [1]
53. Kuncic, A. (2014). Institutional quality dataset. *Journal of Institutional Economics*, 10(1), 135-161. doi:10.1017/S1744137413000192, Institutional Quality Dataset 1990 – 2010 // available online at: <https://sites.google.com/site/aljazkuncic/research> [62]
54. M. Byrn, S. Bovair, (1997), «A Working Memory Model of Common Procedural Error» // *Cognitive Science* 21, pp 31-61 [41]

55. M. Friedman (1953), «The Methodology of Positive Economics» // Chicago: The University of Chicago Press, pp 3-7 [9]
56. M. Baddeley (2017), «Behavioural economics. A very short introduction» // Oxford University Press, p 2 [19]
57. Olson M, (1965), «The Logic of Collective Action» // Cambridge, Mass.: Harvard University Press [14]
58. «ProZorro отримала міжнародну премію у сфері публічних закупівель» // доступно онлайн: <https://prozorro.gov.ua/news/prozorro-otrymala-mizhnarodnu-premiyu-u-sferi-publichnyh-zakupivel> [45]
59. R. Taler (2008), «Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness» // Yale University Press, New Heaven&London, pp 12-13 [38]
60. R. Taler (2008), «Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness» // Yale University Press, New Heaven&London, p 15 [39]
61. R. Taler (2008), «Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness» // Yale University Press, New Heaven&London, p 119 [43]
62. R. Taler (2008), «Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness» // Yale University Press, New Heaven&London, p 201 [47]
63. R. Taler (2008), «Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness» // Yale University Press, New Heaven&London, p 220 [49]
64. Rashotte M. E., Amsel A. (1999) «Clark L. Hull's Behaviorism» // Handbook of Behaviorism. — San Diego: Academic Press., p.126 [6]
65. R. Shepard (1990), «Mind Sights: Original Visual Illusions, Ambiguities and Other Anomalies» // New York: Freeman [21]
66. S. Bakrach (2009), «State of Deception: The Power of Nazi Propaganda» // U.S. Holocaust Memorial Museum; First Edition [67]
67. S. Iyengar, M. Lepper, (2000) «When choice is Demotivating: Can one Desire Too Much of Good Thing» // Journal of Personality and Social Psychology [35]
68. Skinner B.F. (1938), «The Behavior of Organisms» // Appleton-Century-Crofts, INC., pp 3-44 [3]
69. Skinner B.F. (1948) «Walden two» // New York: Macmillan [4]
70. Simon H. (1957), «Models of Man: Social and Rational - Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting» // New York: John Wiley and Sons, Inc., 1957, 279 pp. [16]
71. T. Gilovich, V. Medvec, K. Savitsky (2000), «The Spotlight effect in Social Judgement: An Egocentric Bias in Estimates of the Salience of One's Own Actions and Appearance» // Journal of Personality and Social Psychology, pp 211-222 [40]
72. The Behavioral insights Team, «Annual reports and publications of results» // available online at: <https://www.bi.team/our-work/publications/> [80]
73. The world bank (2017) «Government effectiveness index» // available online at: <https://databank.worldbank.org/data/source/worldwide-governance-indicators> [60]
74. The Behavioral insights Team (2018), «The Behavioural Insights Team Annual Update Report 2017-18» // available online at:

- <https://www.bi.team/wp-content/uploads/2019/01/Annual-update-report-BIT-2017-2018.pdf> [81]
75. The Behavioral insights Team, «What we do» // available online at: <https://www.bi.team/what-we-do/> [79]
76. Vernon L. Smith (2009) «Rationality in Economics: Constructivist and Ecological Forms» (1st Edition) // Cambridge University Press, pp 22-46 [17]
77. World bank databank «GDP per capita (current US\$)» // available online at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> [61]
78. World bank databank «GDP per capita (current US\$)» available online at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2017&locations=SO-HT-YE-SY-GW-CF-ER-KP-CD-KM-UA&start=1997&view=chart> [64]
79. World bank databank «GDP per capita (current US\$)» // available online at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?contextual=default&end=2017&locations=SG-CH-NO-AD-FI-HK-CA-NL-SE-DK-UA&start=1997> [63]
80. World bank databank «GDP per capita (current US\$)» available online at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2017&locations=SO-HT-YE-SY-GW-CF-ER-KP-CD-KM-UA-LY&start=2017&view=bar> [65]
81. Z. Carmon, D. Arieli, (2000) «Focusing on a Forgone: How Value Can Appear So Different to Buyers and Sellers» // Journal of Consumer Research [33]

ДОДАТКИ

Додаток А

Перший варіант службової записки, що стосувалася розробки політики координації донорів (без поведінкових механізмів)

Директору департаменту розвитку
інформаційно-комунікаційних
технологій, документообігу та
електронних сервісів
І.І. Брауну

Прошу Вашого дозволу надати ssh доступ з айпі 000.00.000.000 до серверу openaid.gov.ua для наданні технічної підтримки - експерту проекту технічної допомоги Підтримка ЄС України у відновленні її економіки (EU SURE), Проект технічної допомоги EU SURE – Іванову Д.Д.

Прошу також здійснити перенесення доменного ім'я для порталу координації міжнародної технічної допомоги на proaid.gov.ua.

Крім того, прошу забезпечити подальшу технічну підтримку для зазначеного сайту.

Директор департаменту державних
інвестиційних проектів
та підтримки розвитку
І. І. Чарльз

Продовження Додатку А

Другий варіант службової записки, що стосувалася розробки політики координації донорів (із поведінковими механізмами)

Директору департаменту розвитку
інформаційно-комунікаційних
технологій, документообігу та
електронних сервісів
І.І. Девісу

Враховуючи високу кваліфікацію ваших працівників та неодноразові випадки вашої допомоги у минулому, прошу вас надати ssh доступ з айпі 000.00.000.000 до серверу openaid.gov.ua для надання технічної підтримки - експерту проекту технічної допомоги Підтримка ЄС України у відновленні її економіки (EU SURE), Проект технічної допомоги EU SURE – Іванову Д.Д.

Прошу також здійснити перенесення доменного ім'я для порталу координації міжнародної технічної допомоги на proaid.gov.ua. *Оновлена назва сайту відповідатиме оновленій айденциці України.*

Крім того, прошу забезпечити подальшу технічну підтримку для зазначеного сайту.

Ми готові до повноцінного запуску новоствореного порталу та лише вищеописані кроки відділяють нас від фінішу робіт, які допоможуть більш ефективно координувати портфель проектів МТД, що складає 6,6 млрд. дол. США.

Директор департаменту державних
інвестиційних проектів
та підтримки розвитку
І. І. Хенкок

Додаток Б

Перший варіант службової записки, що стосувалися реалізації політики державної служби, а саме підвищення інституційної спроможності Департаментів Мінекономрозвитку (без поведінкових механізмів)

Згідно списку розсилки

Звертаємося до Вас з проханням щодо сприяння організації опитування стосовно поточного стану задоволення роботою на державній службі, яке здійснюватимуть експерти, які надають допомогу Міністерству економічного розвитку і торгівлі України для підвищення його інституційної спроможності в якості частини міжнародної технічної допомоги від Європейського банку реконструкції та розвитку та Європейського союзу. Список осіб додається.

Державний секретар
Міністерства економічного розвитку
та торгівлі України

О.О. Фітжеральд

Продовження Додатку Б

Другий варіант службової записки, що стосувалися реалізації політики державної служби, а саме підвищення інституційної спроможності Департаментів Мінекономрозвитку (із поведінковими механізмами)

Згідно списку розсилки

Звертаємося до Вас з проханням щодо сприяння організації опитування стосовно поточного стану задоволення роботою на державній службі. *Цей надзвичайно важливий метод моніторингу та аналізу зворотного зв'язку від працівників є нормою в міжнародному корпоративному бізнесі. За допомогою експертів, які надають допомогу Міністерству економічного розвитку і торгівлі України для підвищення його інституційної спроможності в якості частини міжнародної технічної допомоги від Європейського банку реконструкції та розвитку та Європейського союзу це стане можливим і в стінах нашого відомства. Список осіб додається.*

Впевнений, що зазначене опитування допоможе зробити щоденну роботу кожного працівника міністерства приємнішою та ефективнішою.

Державний секретар
Міністерства економічного розвитку
та торгівлі України

О.О. Армстронг

Додаток В

Перший варіанти службової записки, що стосувалися розробки політики дерегуляції (без поведінкових механізмів)

Директору департаменту
регуляторної політики
І.В Саймонсу

Директору директорату стратегічного
планування СКМУ
Є.В. Франклін

Прошу ознайомитися із проектом промислової стратегії України та надати ваші коментарі, пропозиції чи зауваження до 01.02.03.

Державний секретар
Міністерства економічного розвитку
та торгівлі України

І.А. Портер

Продовження Додатку В

Другий варіант службової записки, що стосувалися розробки політики
дерегуляції (із поведінковими механізмами)

Директору департаменту
регуляторної політики
І.В Сімонє

Директору директорату стратегічного
планування СКМУ
Б.І Уайту

Прошу ознайомитися із проектом промислової стратегії України, *що була розроблена за результатом проведених консультацій із представниками бізнесу, громадськості та іншими зацікавленими сторонами.*

Прошу також надати ваші коментарі, пропозиції чи зауваження до 01.02.03, *адже прийняття зазначеної стратегії визначено пріоритетним у Плані дій уряду*

Державний секретар
Міністерства економічного розвитку
та торгівлі України

В.І. Сінатра

Додаток Г

Регіони та сектори діяльності Команди поведінкового інстаїту в 2019 році
[78]